



PÅVISNINGSUNDERSØKELSE AV MENNESKELIGE LEVNINGER I BRØNN PÅ DET MIDDELALDERSKE BORGANLEGGET SVERRESBORG I TRONDHEIM

TA 2014/21. Sverresborg borgruin, Trondheim kommune, Trøndelag

Petersén, Anna





Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU)
 Storgata 2, Postboks 736 Sentrum, 0105 Oslo
 Telefon: 23 35 50 00
www.niku.no

Tittel Påvisningsundersøkelse av menneskelige levninger i brønn på det middelalderse borganlegget Sverresborg i Trondheim TA 2014/21. Sverresborg borgruin, Trondheim kommune, Trøndelag	Rapporttype/nummer NIKU Rapport 204	Publiseringsdato [Publiseringsdato]
	Prosjektnummer 1020340,1020340-01	Sider 25
	Avdeling Arkeologi	Tilgjengelighet Åpen
Forfatter(e) Petersén, Anna	ISSN 2703-7797 ISBN Skriv her	Oppdragstidspunkt / periode utført September 2014
	Forsidebilde Menneskelige levninger fremgravd i 2014. Foto: Anna Petersén nik_ark_339353	

Prosjektleder Anna Petersén
Prosjektmedarbeider(e) Sean D. Denham, UiS, Sissel Skoglund, RA, Thomas Andresen, Trondheim Politidistrikt, Julian Cadamarteri, NIKU
Kvalitetssikrer Skriv her

Oppdragsgiver / finansiert av Riksantikvaren
--

Sammendrag Undersøkelsen av brønnen på Sverresborg har hatt til hensikt å gjenfinne skjelettet som først ble påtruffet i forbindelse med undersøkelser 1938, og sikre de menneskelige levninger dersom materialet gjenstod. Skjelettet ble påvist ved undersøkelsen i 2014 og beinene ble vurdert til å være i god tilstand. Kun en begrenset del av levningene kunne avdekkes på grunn av store mengder stein som lå over skjelettet og der mesteparten må ha blitt deponert i brønnforsenkingen etter 1938. Bekken, halebein, ribbebein samt ryggvirvler fra nedre halvdel ble tatt om hånd. Av de beinelementer som kunne tas opp etter dokumentasjon i felt ble de som kunne benyttes for alders- og kjønnsbestemmelse prioritert. Det fantes ikke spor av skjelettets venstre arm og skulderblad som burde ha vært synlige innenfor den del av skjelettet som ble eksponert. Det anses som sannsynlig at armbein og skulderblad ble fjernet i forbindelsen med undersøkelsen i 1938, uten at dette kan bekreftes. Gravetekniske utfordringer knyttet til det vanskelig tilgjengelige området, gjør at vi ikke kan si om hodeskallen finnes, og om den i tilfelle ligger i riktig anatomisk posisjon eller ikke. Et ansiktsbein ble imidlertid funnet ved såldning. Beinprøve for absolutt datering, 14C ble tatt fra et av ribbebein, ga resultat AD 1020 - 1165 og dateringen kalibrert etter marin reservoar til AD 1154 - 1285. Andre deler av skjelettet som var synlige, men vanskelig tilgjengelige, ble liggende urørte og ble tildekket med duk. De gjenværende deler av skjelettet vil bli liggende i vann da brønnforsenkingen har et jevnt tilsig av vann.
Abstract Enter here.

Emneord Trondheim, Sverresborg borgruin, middelalder, brønn, menneskelige levninger
Keywords Trondheim, Sverresborg Castle, medieval, well, human remains

Velg hvem som godkjenner.

Lise Marie Bye Johansen

Saksnummer hos forvaltningsmyndighet	13/02992-4
Kulturminne-ID	6869
Lokalitetsnavn	Sverresborg borgruin
Gnr/bnr.	422/399
Adresse, kommune, fylke	Sverresborg Alle 13, Trondheim, Trøndelag
Aksesjonsnummer	2014/306
Museumsnummer	N188808, N207069
Intrasis-prosjektnummer	Nei
Foto-/filmnummer	Nik_ark_33923-33959
Tilstedeværelse av automatisk fredede kulturminner	Ja
Topografisk Arkiv Trondheim]	TA 2014/21
Askeladden registreringsnummer]	604

Forord

Påvisningsundersøkelsen ble gjennomført i løpet av et ukeverk høsten 2014. Den arkeologiske rapporten ble påbegynt i 2016, men ferdigstilt først i 2023.

Takk til Seniorrådgiver Sissel R. Skoglund, Riksantikvaren, Kriminaltekniker Thomas Andresen, Trondheim Politidistrikt og til osteolog Sean D. Denham, UiS som hver og en tilført prosjektet viktig spesialkompetanse og for aktiv innsats i felt.

En stor takk rettes til Sverresborg museum for bistand og uvurderlig hjelp til løsninger på diverse praktiske utfordringer som oppsto under undersøkelsen, og for konservering og oppbevaring av gjenstandsmateriale fra okkupasjonsårene. En takk rettes også til Arkeologisk Seksjon ved Vitenskapsmuseet NTNU for lån av feltutstyr.

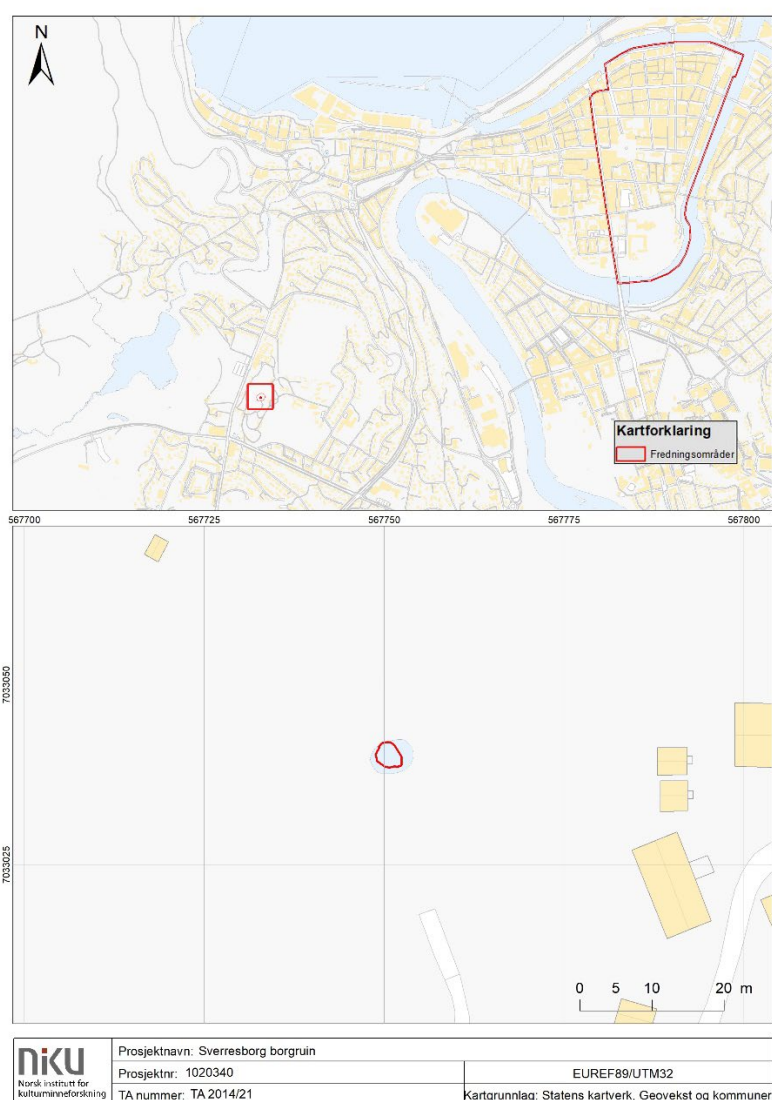
Innholdsfortegnelse

1	Innledning	9
1.1	Administrative opplysninger	9
1.2	Bakgrunn	9
1.3	Faglig og kulturhistorisk bakgrunn	10
1.4	Mål og problemstilling	13
1.5	Formidling	14
2	Metode	14
2.1	Arkeologisk metode	14
2.1.1	Osteologi og forensisk arkeologisk metode	14
2.1.2	Innmåling	15
2.1.3	Foto	15
2.2	Skjelett og gjenstandsmateriale	15
2.2.1	Osteologisk arbeid utført av Dr. Per Holck	15
2.3	Naturvitenskapelig prøvemateriale	15
3	Topografiske forhold	15
4	Resultater	16
4.1	Feltarbeid	16
4.2	Osteologiske og arkeologiske observasjoner i felt	20
4.2.1	Skjelettets posisjon	21
4.2.2	Gjenstands- og steinmateriale	22
5	Diskusjon	22
5.1	Skadeomfang etter 1938 -års undersøkelser	23
5.2	Tidligere ukjent aktivitet i perioden 1939 – 2014	24
6	Konklusjon	24
7	Referanser	25
8	Vedlegg	25
	25

1 Innledning

1.1 Administrative opplysninger

NIKU mottok 11.09 2014 oppdragsbestilling fra Riksantikvaren om en arkeologisk påvisningsundersøkelse med sikring gjennom opptak av skjelettmateriale fra brønnen på Sverresborg borgruin (ld.6869), Trondheim, (ref. 13/02992-4) (**figur 1**). NIKU leverte prosjektplan og kostnadsforslag 01.10.2014 (ref. 126/14 554.30 AHP). Prosjektet ble gjennomført med Riksantikvarens egne midler for sikring, post 70. NIKU mottok 11.11.2014 en ny bestilling på analyse av skjelettmateriale funnet i brønnen (ref.13/02992-6) og NIKU leverte prosjektplan og kostnadsforslag for dette tillegg 14.11.2014 (ref.142/14 554.30 AHP).



Figur 1. Geografisk oversikt over lokaliteten id.6869.

1.2 Bakgrunn

Sverresborg folkemuseum har arbeidet med en plan for tilrettelegging for publikum av det middelalderiske borganlegget som ligger på museumsområdet. I planen inngikk sikringstiltak i, og rundt

brønnen. I forbindelse med undersøkelser i 1936-1938 under ledelse av Arkitekt Gerhard Fischer og museumsbestyrer Sigurd Tiller, ble det funnet et menneskeskjelett i bunn av brønnen, men de menneskelige levninger ble den gang ikke tatt opp. I brev datert 09.12.2013 mottok NIKU en bestilling fra Riksantikvaren (ref. 13/02992-1), på et forprosjekt med hensikt å utrede bevaringsforhold for skjelettmaterialet, og mulighetene for å kunne gjennomføre en undersøkelse for å kunne påvise hvorvidt det fortsatt var bevart menneskelige levninger i brønnen. I NIKUs prosjektbeskrivelse ble det foreslått søk av marinarkeologiske dykkere fra Seksjon før Arkeologi, Vitenskapsmuseet, NTNU for å undersøke bunnforholdene i brønnen. En befaring i juni 2014 viste lav vanndybde og rik forekomst av vannplanter, og det ble konkludert med at dykking ikke ville gi ønsket resultat (**figur 2**).



Figur 2. Situasjonen i brønnen ved befaring i juni 2014. bildet er tatt mot vest og viser tett vegetasjon i alle sider og mye vannplanter i vannspeilet. Fjellveggen synlig i den nordre side og i øvre del av vestre side vises en murt forsterkning som er antatt å være fra okkupasjonsårene. Foto: NIKU.

Riksantikvaren ble orientert om forholdene i brønnen og med dette som bakgrunn mottok NIKU kort tid etter oppdragsbestillingen for en påvisningsundersøkelse med sikring av de menneskelige levningene gjennom opptak.

1.3 Faglig og kulturhistorisk bakgrunn

Middelalderborgen Sverresborg på Byåsen, vest for det sentrale Trondheim er kjent som Kong Sverre Sigurdssons borganlegg påbegynt ca. 1180. Borgen var i funksjon i en forholdsvis kort tidsperiode frem til 1197 da den ble brent og ødelagt i borgerkrigen av Kongs Sverres motstandere. Borgen ble gjenoppbygget av Håkon Håkonsson på 1220-tallet, men det er usikkert i hvilket omfang ([Sverresborg – borg i Trondheim – Store norske leksikon \(snl.no\)](#)). Hendelser under borgerkriget knyttet til Trondheim og Sverresborgen er beskrevet i Sverres saga, og i denne sammenheng er det særlig passasjene som beskriver baglernes erobring av borgen i 1197, og den påfølgende ødeleggelsen av borgen, dens bygninger og brønnen i anlegget som gitt lys til historien. Sagaen forteller at det ble kastet et lik ned i brønnen, og at den etterpå ble fylt med stein. «...Baglerne tok alt det gods, som var i borgen, og siden brændte de hvert hus, som der var; de tok en død mand og styrtet ham i brønden, og bar siden sten der oven paa, indtil den var fuld». (Sverres Saga i oversetting av Anne Holtmark 1980).

Under 1800-tallet ble det gjort flere mislykkete forsøk på å undersøke brønnforsenkningen og finne skjelettet. Ved Reinhold Zieglers undersøkelser i 1872 og 1873 ble det gjort forsøk på å grave i brønnen, men arbeidene ble avbrudd da man ikke lyktes å pumpe ut vannet i brønnen (Ziegler 1874 s.25-31).

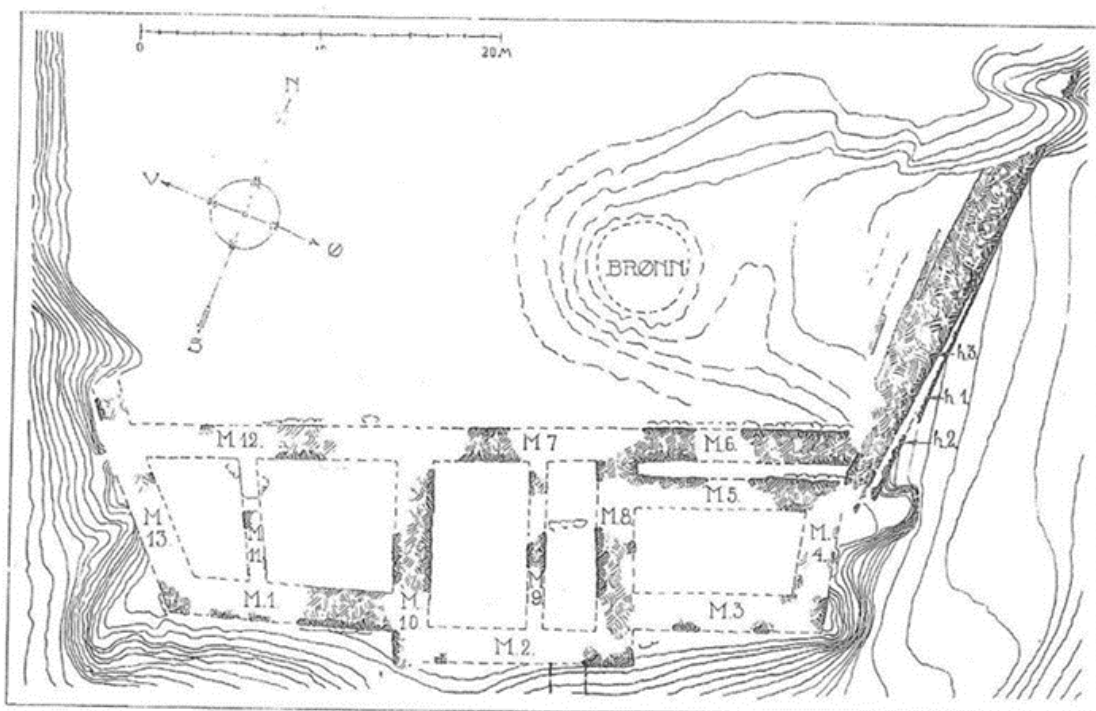
Undersøkelser 1936 -1938

Et omfattende restaureringsprosjekt av borgruinen ble innledet i 1936 under ledelse av arkitekt Gerhard Fischer, og med daglig ledelse av museumsbestyrer Sigurd Tiller. Trondheim kommune bidro til finansieringen av arbeidene som et så kalt «forsorgsarbeid», noe som betydde at kommunen rekvirerte arbeidskraft og dekket lønnsutgiftene. Restaureringsprosjektet varte ut feltsesongen 1939 da det ble avbrutt av krigsutbruddet for annen verdenskrig. Fotomaterialet gir et interessant innblikk i forholdene forut for undersøkelsen (**figur 3**). Resultatene er beskrevet i Fischers bind I av Norske Kongeborger (Fischer 1951), og illustrert med oversiktskart og foto (**figur 4**), men det eksisterer ikke noen egen dokumentasjonsrapport over arbeidene. Fischers egen original dokumentasjon og foto er oppbevart i Riksantikvarens arkiv.

Figur 3. Brønnen vises som et vannfylt søkk i terrenget i 1936. I bortre del skimtes Gerhard Fischer og Sigurd Tiller. Bildet er tatt mot NNØ. Foto: Gerhard Fischer. Riksantikvaren.



I sesongen 1938 gikk Tiller i gang med å grave ned i brønnforsenkningen. Det er usikkert hvor vidt initiativet til Tiller på forhånd var godkjent av Gerhard Fischer, men Fischer var til stede underveis i arbeidene, kanskje også under den siste delen etter at de menneskelige levningene i form av et godt bevart skjelett i bunnen av brønnen ble funnet. All skriftlig dokumentasjon fra denne delen av arbeidet på borgplatået mangler, med unntak av noen enkeltfoto som inngår i Riksantikvarens arkivsamling. Fischer nevner skjelettfunnet sammen med annet som ble funnet i brønnen, blant annet mye never og tremateriale samt enkeltfunn i stein og tre (Fischer 1951:84), men avsnittet er forbausende kortfattet og lite detaljert. Etter skjelettfunnet gjorde Adresseavisen en serie reportasjer og intervjuer i desember 1938 med både Sigurd Tiller og Gerhard Fischer, og et siste i juni 1939 kun med Fischer (vedlegg). De eneste kildene til informasjon om resultatene fra undersøkelsen i 1938 er således opplysningene i disse avisartiklene. Fischers beskrivelser i Norske Kongeborger og fra de få bevarte foto bidrar til at vi kan hente noen mer utfyllende detaljopplysninger om fremgangsmåte og resultater.



Figur 4. Oppmålingstegning av dokumenterte murer fra borgen inklusive brønnen fra Gerhard Fischers undersøkelser 1936 -1938. (Fischer 1951:81).

Artikkelen i Adresseavisen 2.des.1938 hvor Sigurd Tiller blir intervjuet, omtales sommeren og høsten som fin og tørr, og det var usedvanlig lite vanntilsig i brønnen. To mann ble satt til arbeidet med å grave ut brønnen og ca. 5 m under terreng ble skjelettet påtruffet. Man støtte på mye stein som ble oppfattet å komme fra borgmurene og fra en sammenrast brønnkonstruksjon. Fra fotografiet å dømme, var skjelettet som lå nært grunnen nærmest intakt (*figur 5*). I samme artikkel nevnes at tre leger er blitt tilkalt etter funnet og disse kunne bekrefte at det var menneskelige levninger man hadde funnet. De fagkyndige konstaterte at skjelettdeler som bekken, lårbein, ryggrad og ribbein var intakte. I følgende artikkel fra 8. des. intervjues Gerhard Fischer som befinner seg i Oslo på telefon. Det gis et inntrykk av en viss forbauselse fra Fischers side over at det i hele tatt ble gravet i brønnen så seint på høsten. Fischer har gitt beskjed til Tiller om å dekke til skjelettet og avslutte arbeidet. Neste artikkel er fra 7.juni 1939 der Fischer blir intervjuet på ny. Her framgår at han vært på befaring på borganlegget, men ikke sett skjelettet som da fortsatt var tildekket, men han har sett de fotografier som ble tatt. Fischer er ikke i tvil om at funnet er en bekreftelse på at fortellingen i Sverres saga er sann, og han er tydelig på at arbeidet skal gjenopptas så snart det lar seg gjøre. Av ukjente grunner ble planene med å ta opp skjelettet ikke realisert, men sannsynlig skyldes dette krigsutbruddet som forandret forutsetningen for så mye ellers i samfunnet. Det finnes dog ingen kjente opplysninger om at arbeidene ble gjenopptatt etter slutten av krigen, eller noen som helst dokumentasjon på at skjelettet ble tatt opp etter den tid. Gjenstandsmaterialet som ble samlet inn ble fotografert og tegnet (se *figur 15*), men gjenstandene er på lik linje med skriftlig dokumentasjon forsvunnet.



Figur 5. Skjelettet i bunn av brønnens sørvestre del etter fremrensning i 1938. Bekken, deler av rygg søylen og ribbein er frem renset. Foto: Gerhard Fischer Riksantikvaren.

1.4 Mål og problemstilling

Påvisningsundersøkelsen hadde som mål å om mulig gjenfinne de menneskelige levningene fra 1938, dokumentere alle detaljer knyttet til funnet og sikre levningene gjennom opptak. Detaljer om omfanget av de tidligere gravearbeidene i brønnen var ukjent, og fra det sparsommelige fotomateriale som var bevart fra undersøkelsene i 1938 var det ikke mulig å lokalisere skjelettet til et bestemt område av brønnen. Det var derfor også en oppgave i påvisningsundersøkelsen for å rekonstruere hvordan de tidligere gravearbeid ble gjort, hvilket omfang det hadde hatt, og hvilke skader det eventuelt hadde påført som det fredete kulturminne som er.

NIKUs skjelettundersøkelser er vanligvis knyttet til middelalderske kirkesteder med gravlegging i tråd med kirkens normative rammer. I dette tilfelle var skjelettet funnet i brønnen resultat av en helt annen hendelse, mer likt det man ser i krigssituasjoner der mange av samfunnets sosiokulturelle normer opphører å eksistere. Det uvanlige settingen var noe problemstillingene som skulle styre undersøkelsens metode og gjennomføring måtte ta høyde for. Avsnittet i Sverres saga som forteller at baglerne kastet en død mann ned i brønnen kunne ikke ignoreres, men det skulle ikke styre innsamling av opplysninger og dokumentasjon i undersøkelsen. Sagaen kaster heller ikke lys over bakgrunnen til hvorfor eller hvordan en kropp ble kastet ned i det som sannsynlig var borgens eneste vannkilde. Problemstillingene var først og fremst rettet mot å sikre objektive opplysninger fra skjelettet og den kropp det en gang hadde vært og detaljer rundt selve hendelsen da kroppen ble deponert i brønnen.

Problemstillingene knyttet til påvisningsundersøkelsen er sammenfattet i følgende kulepunkter:

- Fra hvilken tidsperiode stammer skjelettet fra?
- Var personen død eller i live når den ble hamnet i brønnen? Kan dødsårsaken faststilles?
- Viser skjelettet spor etter trauma og skader?

- Hvordan kan kroppen ha blitt kastet ned for å være forenlig med skjelettets anatomiske beliggenhet?
- Finnes det rester av bekledning, draktdetaljer eller andre gjenstander som har tilknytning til kroppen?
- Hvordan kan brønnen ha sett ut i borgperioden?
- Bedre forståelse av omfanget på inngrepene i brønnen gjort under undersøkelsene i 1938.

1.5 Formidling

Prosjektleder var hovedansvarlig for formidling. Det ble drevet aktiv publikumsrettet formidling under feltarbeidet. Området var tilgjengelig for publikum og mange tok turen oppover den uken feltarbeid pågikk. Riksantikvaren la ut pressemeldinger og inviterte pressen til undersøkelsen og NIKU la ut tekst om undersøkelsen på www.niku.no. Fra medieomtale kan nevnes innslag på NRK Midtnytt 17.10.2014. NRK Newton fulgte feltarbeidet gjennom opptak og publiserte et innslag i Newton 7.12.2014.

Av annen omtale kan nevnes to artikler 17.10.2014 og 05.11.2014 skrevne av journalist Terje Avner og publisert i Aftenposten om funnet og koblingen til Sverres saga. NIKU medvirket ikke i disse artiklene.

2 Metode

2.1 Arkeologisk metode

Påvisningsundersøkelsen var utgravningsteknisk sett krevende, da det skulle graves ned i en vannfylt forsenkning med ukjent dybde, og hverken skjelettets lokasjon eller bevaringsforholdet var kjent. Strategien for undersøkelsen var å tømme brønnen for vann med hjelp av pumpe, og deretter håndgraving med dokumentasjon og innmåling underveis i gravearbeidet ned til et nivå der synlige strukturer overensstemte med situasjonen vist på fotografiene av skjelettet og omgivelsene i brønnen fra 1938. Sedvanlig arkeologisk stratigrafisk utgravingsmetode *single context* ble ikke praktisert konsekvent i felt, men nivåer og enkelte strukturer ble nummerert og beskrevet. Passasjen i Sverres saga der det fortelles at en død mann ble kastet ned i brønnen var et utgangspunkt for undersøkelsen, men problematisert på slik måte at undersøkelsens dokumentasjonsmetoder skulle gi objektive resultater.

2.1.1 Osteologi og forensisk arkeologisk metode

Det var av sentral betydning å sikre informasjon om skjelettet *in situ* og forløpet rundt hendelsen. Uavhengig av mulige forklaringer til hendelsen ble en forensisk arkeologisk tilnærming valgt der hendelsen ble betraktet som et åsted med en mulig kriminell handling. Det osteologiske arbeid både i felt og i påfølgende analysearbeid har mye til felles med forensisk arkeologi. I Norge er det kun et fåtall arkeologer/osteoarkeologer med spesialisering i forensisk arkeologi, og ved denne undersøkelsen var ingen av disse fagpersoner tilgjengelige. NIKU rettet derfor en henstilling til Trondheim politidistrikt om bistand i forbindelse med feltarbeidet, og kriminaltekniker Thomas Andresen ble stilt til disposisjon for feltarbeidet. Det humanosteologiske arbeidet ble utført av Dr. Sean D. Denham fra UiS Arkeologisk Museum i Stavanger. For detaljerte osteologiske opplysninger om skjelettet vises det til rapporten (Denham & Westling 2015, vedlegg). Politiets egen dokumentasjonsmal for åstedgranskning ble brukt som supplement til den arkeologiske dokumentasjonen.

2.1.2 Innmåling

All innmåling ble gjort digitalt med C-Pos. Signalforholdene var gode både i overflaten og lenger ned i brønnen. Innmålingsdata følger koordinatsystemet EUREF89. Høydedata følger Trondheim kommunes høydesystem sone UTM32N.

2.1.3 Foto

Fotomateriale er registrert i NIKUs fotodatabase FEDOBA med nik_ark nr. 33923 - 339359 (vedlegg).

2.2 Skjelett og gjenstandsmateriale

De deler av skjelettet som ble tatt opp er etter analyse blitt overlevert til Vitenskapsmuseet. Skjelettet er i MUSIT funndatabase registrert under N-188808. Øvrig gjenstands- og prøvemateriale som er innlemmet hos Vitenskapsmuseet har N-207069:23 og 24 (vedlegg)¹. Bruddstein fra brønnen med antatt middelaldersk opprinnelse ble ikke tatt inn for registrering. Det ble funnet et stort og variert gjenstandsmateriale som ikke er automatisk fredet, og som i hovedsak tilhører aktivitet under og etter krigsårene. Deler av dette materiale ble tatt om hånd av Sverresborg Museum. Foto over noen av disse gjenstander finnes i vedlegg.

2.2.1 Osteologisk arbeid utført av Dr. Per Holck

NIKU er kjent med at Dr. Per Holck på eget initiativ har undersøkt det skjelettmateriale som var levert til Vitenskapsmuseet etter avsluttet feltarbeid. I den osteologiske rapporten fra UiS refererer Denhams refererer til Holcks iaktakelser særlig knyttet til patologiske forandringer synlige i rygghvirvler. Holcks rapport ble ikke sendt til NIKU eller Riksantikvaren, men er i ettertid hentet inn fra Vitenskapsmuseet og lagt som eget vedlegg i denne rapport, men Holcks resultater er ikke kommentert utover Denham (Denham og Westling 2015).

2.3 Naturvitenskapelig prøvemateriale

Naturvitenskapelig prøvemateriale, herunder prøver for makro- og mikrofossilanalyse er analysert og rapportert av Arkeologisk Museum i Stavanger (vedlegg). C14-prøver er analysert av BETA Analytics (vedlegg).

3 Topografiske forhold

Det naturlige platået som borganlegget er oppført på, ligger ca. 180 m.o.h. Herfra er det en vid utsikt i alle himmelretninger (**figur 6**). Platået er i dag gressbevokst med innslag av kratt og buskvegetasjon. Nord for restene av den middelalderske steinbygningen lengst sør på platået faller terrenget markant og danner et lite øst-vest orientert juv. Midt i juvet finnes en naturlig forsenkning med jevnt tilsig av vann, og det er denne vannfylte forsenkning som i middelalderen brukt som brønn for borganlegget. Terrenget rundt selve forsenkningen har en slakk helling fra vest mot øst, fra ca. 172,5 m.o.h i vest til 171,5 m.o.h i øst og berggrunn i forsenkningen ligger på ca. 167,5 m.o.h.

¹ Funnliste MUSIT omfatter i tillegg til materiale fra påvisningsundersøkelsen TA 2014/21 også materiale fra den arkeologiske utgravningen i 2016 TA 2016/14.



Figur 6. Borgplatået sett mot øst med bygninger tilhørende Sverresborg Folkemuseum i forgrunnen. Bilde tatt fra Blyberget. Foto: Gerhard Fischer Riksantikvaren.

4 Resultater

4.1 Feltarbeid

Påvisningsundersøkelsen ble gjennomført i løpet av en uke, fra mandag 13.10 til og med fredag 17.10 2014. Mannskapet bestod av Anna Petersén, NIKU (prosjektleder), arkeolog Sissel R. Skoglund, Riksantikvaren, arkeolog Julian P. Cadamarteri, NIKU, osteoarkeolog Sean. D. Denham, Arkeologisk Museum i Stavanger og kriminaltekniker Thomas Andresen, Sør-Trøndelag politidistrikt. Været var godt under den uken feltarbeidet pågikk med klart vær og en temperatur på mellom + 3 - 5°C. Driftsavdelingen ved Sverresborg museum bisto undersøkelsen på alle tenkbare måter, blant annet med pumpe og tømning av vann fra brønnen, snekring av trapp og sikring av stein i brønnen.

Arbeidet begynte med at vannet ble pumpet ut. Til å begynne med ble en pumpe fra Sverresborg museums driftsavdeling tatt i bruk, men da denne viste seg å ha utilstrekkelig kapasitet ble en kraftigere pumpe leid inn UCO AS. Utpumping av vannet var en krevende oppgave. Pumpen var nødt til å holdes fast for og ikke synke ned i den myke massen under vannet. Tømning tok omtrent to dager og ble påbegynt første dag av feltarbeidet.

Overflaten etter at vannet var pumpet ut bestod av et mykt klebrig sediment på nivå ca. 164 m.o.h. Omkretsen var omtrent 2 x 2,5 meter og dybden målt fra terreng og ned til det myke sedimentet var ca. 3 m. Det ble lagt ut kraftige planker på kryss i forsenkningen som fungerte som en enkel arbeidsplattform over den myke overflaten for å minimere risikoen for å skade skjelettet eller gjenstander ved nedtrækking (**figur 7**).



Figur 7. Brønnen med overflate etter at vann blitt pumpet ut og støtteplanke lagt ut. Foto: nik_ark_33924

Så mye som mulig av vegetasjon langs med sidene i forsenkningen ble fjernet for hånd. Den søndre og østre side besto av jordmasse med en stor mengde bruddstein. I nordre side var den vertikale fjellveggen synlig ned til samme nivå som overflaten av sedimentene. Den vestre siden bestod øverst av oppmurt steinmur (se figur 1), og under denne kom en kraftig steinblokk til syne.

Det tilgjengelige området ble delt inn i fire deler og delene ble kalt: nordvestre-, sørvestre-, nordøstre- og sørøstre kvadrant. Det sirkelformete området i midtre del av forsenkning inneholdt ikke like mye stein som i randsonene, og vi utgikk fra at dette område omtrent var det samme som undersøkelsesområdet fra 1938, og vi konsentrerte gravearbeidet innenfor denne del. Deretter begynte arbeidet med å forsiktig fjerne sedimentene for hånd innenfor kvadrantene. Det viste seg ganske raskt at det var betraktelig mer sediment i brønnen enn beregnet. Massen inneholdt også mye stein av forskjellig størrelse, samt en stor mengde gjenstander og materiale som syntes å ha blitt kastet ned i brønnen. Den eneste måten å få fjernet masse på, var å bruke øsekar og bøtter og fylle opp en bøtte av gangen, bære bøtten opp stigen, tømme den, gå igjennom innholdet, og repetere samme arbeidsmoment. I tillegg ble all stein båret opp for hånd og deponert i haug for videre gjennomgang. Det var jevnt tilsig av vann i brønnen, og arbeidet måtte avbrytes hver time for å pumpe og øse ut det vann som samlet seg. I det hele tatt var gravearbeidet meget utfordrende, og tidspresset var stort (figur 8). Mesteparten av gjenstandene kunne føres tilbake til krigsårene og mye

var militært utstyr og rester fra brukt ammunisjon. Det ble også funnet småmynter med årstall fra 1920



– 1990, mengder med brusflasker og diverse plastgjenstander fra moderne tid.

Figur 8. Situasjonen i brønnen etter at deler av skjelettet var funnet. Foto: nik_ark_33934.

Ved feltarbeidets dag 4 (torsdag) var arbeidet med fjerning av masse og stein kommet så langt at en samling store steinblokker var kommet til syne. I tillegg vistest øvre deler av noen kraftige treplanker som stod på høykant i den vestre delen av den sørvestre kvadranten. Det store steinene kunne ikke flyttes eller løftes ut av forsenkningen. Tømrere fra Sverresborg museum hjalp i stedet til med å stemple av og sikre steinene mot utglidning (**figur 9**). Det området som det var mulig å arbeide i var minimalt på grunn av de store steinblokkene, og det var en utfordring i de hele tatt å kunne utføre effektivt arbeid i plassen mellom steinblokkene.



Figur 9. Situasjonen i brønnen etter sikring av store steinblokker liggende i nedre del av brønnen. Plasseringen av planker i sørvestre del bak de store steinene antas å være fra undersøkelsen i 1938. Foto: nik_ark_339341.

En samling med treplank som stod oppreist mot den sørvestre siden og steinen bak plankene, minnet om situasjonen fra et av de få fotografier som finnes bevart fra undersøkelsen i 1938, og i det videre arbeidet ble innsatsen konsentrert til dette hjørne, og all masse fra denne delen ble vannsåddet. Massen bestod av organisk materiale med godt bevart treflis, kvist, nøtteskall (*Corylus avellana*), og dyrebein, men også mye steinflis. Det ble ikke gjort funn av gjenstander fra tydelig middelaldersk opprinnelse, men massen lignet i sammensetning på den type velbevarte kulturlag man finner fra middelalder i

bygrunn. Massen var homogen og det ble ikke gjort forsøk på å skille ut lag eller linser, men ved såldning ble det dokumentert fra hvilket nivå innenfor sørvestre kvadrat massen kom fra.

Arbeidet i det trange og vanskelig tilgjengelige området mellom plankene ble utført av osteolog Denham assistert av kriminaltekniker Andresen. Øvrig feltpersonal bistod Denham og Andresen med fjerning av masse og vannsåldning. De plankene som det var forsvarlig å fjerne, ble forsiktig løftet vekk for å gi bedre arbeidsrom. Første kontakt med menneskelige levninger ble gjort i de siste timene av feltarbeidet, på ettermiddagen fredag 17.10, da deler av bekkenet med hofte- og halebein, ryggvirvler og ribbebein kunne eksponeres (**Figur 10**).



Figur 10. Situasjonen i brønnen etter at deler av skjelettet var funnet. Foto: nik_ark_33934.

Skjelettet lå i en lomme delvis skjult mellom stående, skråstilte trebord, og beina var innhyllet i myk, seig mørk brungrå masse (**figur 11**). Levningene lå direkte på flere løse flate steiner som syntes å tilhøre brønnens bunnmateriale. Etter fremrensning av skjelettets deler i det meget begrensede område som var tilgjengelig, ble dokumentasjon og prøvetaking gjort. Etter at skjelettet var blitt påvist ble i innsatsen i felt rettet mot å få dokumentert forholdene, samt å sikre materialet gjennom opptak. Alle deler ble lagt opp på et arbeidsbord for å underlette registrering og en første identifisering i felt (**figur 12**). De deler av skjelettet som kunne benyttes for kjønn- og aldersbestemmelse ble prioritert ved opptak. Det ble lagt duk over de gjenværende synlige deler av skjelettet for feltarbeidet ble avsluttet.



Figur 11 Detaljfoto. Synlige skjelettdeler frem renset i 2014. Hoftekam øverst til venstre, ryggvirvler og ribbebein fra nedre del av overkroppen. Foto: nik_ark_339349.



Figur 12. Alle skjelettdeler som ble tatt opp i forbindelse med påvisningsundersøkelsen lagt opp for feltdokumentasjon. Beifunn fra såldning er ikke inkludert. Foto: nik_ark_33935.

4.2 Osteologiske og arkeologiske observasjoner i felt

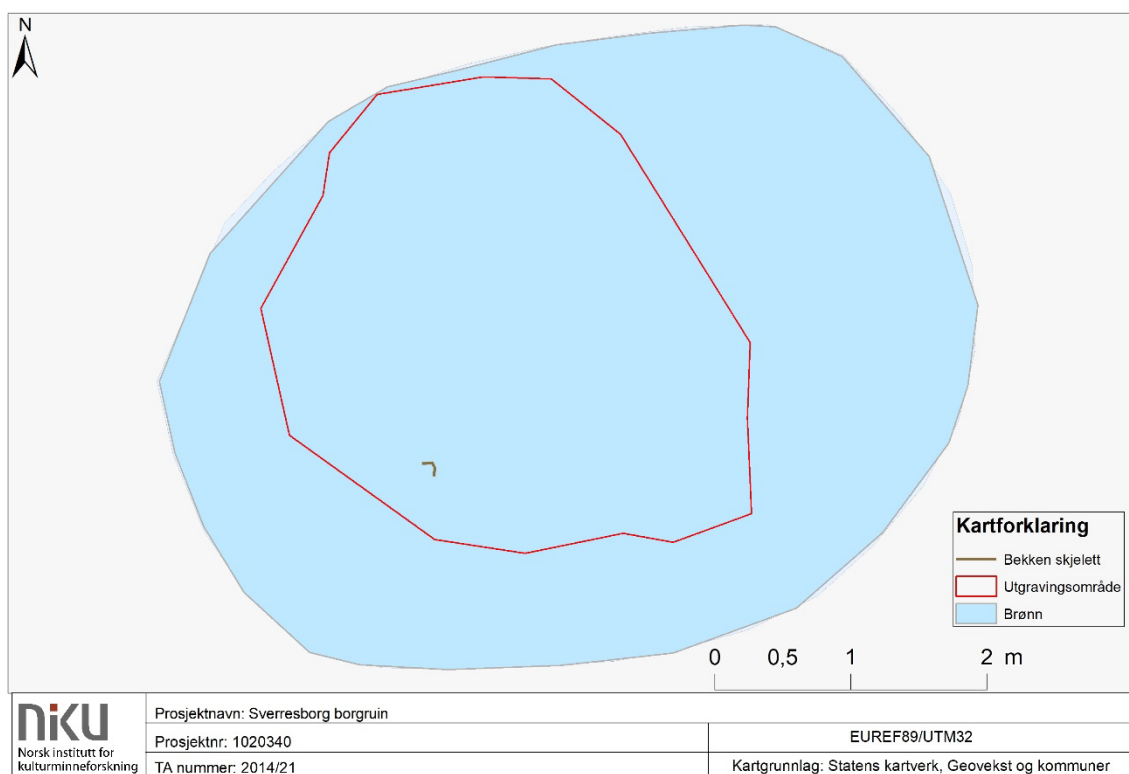
Beinmaterialet var jevnt over i god tilstand. Beinstrukturen var hard, og alle bein kunne tas opp hele uten å briste ved håndteringen. Fargen på menneskebeina var mørkebrun og lignet den omkringliggende massen, noe som sannsynligvis skyldes påvirkning fra jord og humussyre. Nærmest bekkenet lå et skulderblad fra et større pattedyr. Dyrebeinet hadde en mye lysere hvit-gul farge enn menneskebeina. Den omkringliggende massen nærmest skjelettet ble tatt opp og vannsåldet. Det ble tatt ut jordprøver fra masse over bekkenet for å sikre eventuelle rester av maveinnhold. Resultatene er vist i Denham og Westlings rapport (vedlegg) og oversiktlig presentert i kap. 5 Diskusjon. Bekkenet ble målt inn (tabell 1). Fra den masse som ble såldet ble det registrert et par små biter av dyrebein, samt en beinbit som ikke lar seg artsbestemme. Alt av dyrebein ble tatt inn sammen med skjelettdelene for nærmere gjennomgang.

Det ble ikke funnet noen spor av tekstil eller lær som kan knyttes til bekledning på eller rundt skjelettet, heller ikke draktdetaljer som f.eks. beltespenne eller søljer, men det tas forbehold for at det begrensede område som var eksponert ikke

var tilstrekkelig for å konkludere med at slike spor kan eksistere.

Tabell 1. Innmålingsdata fra skjelettets bekken

PT_ID	NORTHING	EASTING	ELEVATION	DESCRIPTIO
832	7033039,21	567749,989	167,4159	PELVIS
831	7033039,22	567750,062	167,4422	PELVIS
830	7033039,18	567750,084	167,4355	PELVIS
829	7033039,12	567750,079	167,4193	PELVIS



Figur 13. Hoftekammens plassering i brønnen. Rød strek viser utgravingsområdet i forhold til brønnens omkrets målt fra terreng.

4.2.1 Skjelettets posisjon

Fra levningenes posisjon og plassering å dømme, har kroppen blitt liggende på høyre side vendt inn mot siden av brønnen. Rygggrad, bekken og halebein synes å ligge artikulert (på riktig anatomiske plass), men osteolog Denham registrerte at ribbein fra brystkassens venstre del ikke lå artikulert. Det fantes ikke spor av skjelettets venstre arm og skulderblad, men fra såldet masse ble det funnet fingerbein, men det er usikkert om disse har tilhørt venstre eller høyre hånd. I felt ble gjort nøye studier mellom situasjonen slik den fremsto etter fremrensning av skjelettdelene sammenlignet med situasjonsbildet fra 1938 av skjelettet. Vi kunne konstatere at de samme ribbebeina som Denham med sikkerhet kunne si ikke lå artikulert, heller ikke gjorde det på fotoet fra 1938 (Figur 14).



Figur 14. Montasje av foto fra 1938 og 2014 av eksponerte deler av skjelettet. Piler viser identiske ribbebein og posisjon registrert i 2014 sammenlignet med funn situasjon i 1938.

4.2.2 Gjenstands- og steinmateriale

All stein som ble løftet opp av brønnen ble deponert i et område nordøst for brønnen. Det ble fjernet minimalt med stein fra brønnens kanter, slik at den stein som ble tatt opp i hovedsak kommer fra den midtre del der steinene lå løst blandet med annen masse. Steinmaterialet bestod av bruddstein i forskjellig størrelse og uregelmessig form, og grov tuktet stein av en ganske hard skiferlignende steinart, sannsynlig grønnskifer. Det er ikke foretatt steinartsanalyse av geolog. Det ble ikke funnet kleberstein eller stein med spor av profilering, dekorative elementer eller steinhuggermerker. Steinmaterialet er ikke blitt flyttet, uten ble liggende samlet nordøst for brønnen. Det ble funnet en metallgjenstand tolket som del av et spisst verktøy og denne lå direkte på skjelettet (metallgjenstanden vises nederst til venstre på figur 12). Det er usikkert om denne gjenstand kan knyttes til samme tidspunkt som kroppen ble kastet ned i brønnen, sannsynlig er den yngre og den kan ha blitt gjenglemt ved arbeidene i 1938.

5 Diskusjon

Ved den ukelange påvisningsundersøkelsen i 2014 ble deler av samme skjelett som ble avdekket i 1938 gjenfunnet. Funnomstendighetene var meget endret i forhold til situasjonen i 1938, noe vi mener i hovedsak skyldes aktivitet under okupasjonsårene, og særlig de store mengder steinblokker i brønnen vanskeliggjorde feltarbeidet betraktelig. Forsenkningen synes i tillegg til steinblokkene å ha blitt brukt som søppelsted for alskens type materiale. Stedet var så uoversiktlig at det ikke var mulig å registrere noen strukturer som kunne knyttes til selve brønnkonstruksjonen, noe som var et av målene formulert i prosjektets problemstilling. Til tross for utfordringer har påvisningsundersøkelsen gitt flere gode resultater. Skjelettet var godt bevart med fortsatt god beinstruktur. Det er kjønns- og aldersbestemt til å ha tilhørt en voksen mann i 30-40 års alderen. Slitasjeskader i rygg, mulig ryggskade og prolaps tyder på at mannen drevet med tungt kroppsarbeid over tid. 14C analyse av bein fra skjelettet gav 1020 -1165 AD, men to av tre separate beregninger av C14 og C13 basert på etablerte modeller for å kunne kompensere C14 i forhold mengde marint protein i dietten, så kalt marin reservoar effekt har gitt resultat til 1154 -1268 (modell 2) og 1170 – 1273 (modell 3) (Denham og Westling 2014).

Fra den del av skjelettet som ble eksponert kan vi konstatere at kroppen lå utstrakt på rygg og delvis snudd mot høyre side rett på berggrunnen. Kroppen kan ha blitt kastet ned i brønnen fra den sørvestre side av terrenget, sunket ned og blitt liggende i utstakt posisjon, men posisjonen i seg gir ikke det endelig svar på om kroppen blitt kastet ned. Noen av ribbebeina var blitt flyttet på og ettersom dette også vises på foto fra 1938 mener vi at dette skjedd i forbindelse med de undersøkelser som ble gjort da. Det samme foto viser deler av overkroppen med brystkassen, men ikke vestre arm. Armbein ble heller ikke funnet ved undersøkelsen i 2014, men fingerbein ble funnet ved såldning. Det er mulig at vestre arm befinner seg skjult under overkroppen og at små bein fra hånd har beveget på seg som følge av vanntilsiget. Det har ikke vært mulig å faststille dødsårsak eller se spor etter trauma eller skader påført individet. Ingen spor etter bekledning eller andre gjenstander som han ha hatt tilknytting til kroppen ble funnet. Avsnittet i Sverres saga som forteller at en død mann ble kastet ned i brønnen og brønnen ble fylt med stein, kan knyttes til hendelser i år 1197. Årstallet faller innenfor intervallet til to av Denhams modelleringer.

Hvordan brønnen kan ha sett ut under borgperioden har undersøkelsen ikke kunnet gi noe detaljert svar på utover at man benyttet en forsenkning i terrenget med jevnt tilsig av vann.

Det manglet helt spor av tildekning nærmest skjelettet da det ble funnet i 2014, men de kraftige planker som var plassert på høykant rundt skjelettet dannet et enkelt tak over levningene. Vi kan ikke se noen annen forklaring enn at plankene blitt plassert som beskyttelse da undersøkelsen ble avsluttet i 1938. Men sikringstiltakene som de fremstod i 2014 virket utilstrekkelig etter dagens standard.

Gerhard Fischer i Adresseavisens intervju fra den 8 desember 1938 presiserer at skjelettfunnet «...skal tildekkes godt og stå helt urørt inntil jeg kommer oppover til våren».

5.1 Skadeomfang etter 1938 -års undersøkelser

Sett i forhold til de forstyrrelser som tilkommet etter 1938 er det vanskelig å vurdere skadeomfanget påført *in situ* forhold i brønnen av gravearbeidet i 1938. Arbeidet i 1938 ble utført av ukvalifisert personal, og det var uten tvil skjelettet omtalt i Sverres saga som var mål i arbeidet. Gerhard Fischer skriver i Norske Kongeborger at det ble funnet store mengder planker og bord når man grov seg ned, samt never og det som Fischer oppfattet som torv (Fischer 1951:84). Han trekker ingen sluttinger til dette materiale, og det finnes heller ingen dokumentasjon i form av foto eller tegninger av det tre som ble tatt opp. Påvisningsundersøkelsen fant ingenting som lignet på det som Fischer beskrev, og vi må utgå fra at det den gang ble destruert. Det er dog ikke utenkelig at materialet representerte en overbygning i tre over forsenkningen som fungerte som brønn under Sverres tid eller eventuelt fra Håkon Håkonsson gjenoppbygning av borganlegget. I tillegg ble det gjort funn fra middelalder i forbindelse med undersøkelsen i 1938, av både bygningsdetaljer og gjenstandsmateriale som kan knyttes til borgens bruksperioder (**figur 15**). Det er vanskelig å vurdere om det var en konsentrasjon av middelalder-materiale i området over og rundt skjelettet, eller om det kan finnes tilsvarende funnmateriale fra andre deler av brønnen som ikke er undersøkt. Utgravningsområdet i 2014 var til dels sammenfallende med det fra 1938 og fant ved siden av skjelettet ikke noe tilsvarende funnmateriale. Det virker som man i 1938 var nøye med å samle inn de funn man fant, og vi regner med at denne del av brønnen over skjelettet nå er uten middelalder-gjenstander.

5.2 Tidligere ukjent aktivitet i perioden 1939 – 2014

I prosjekteringen for påvisningsundersøkelsen i 2014 var det ikke gjort noen vurdering om hvordan forsøkningsen eventuelt blitt brukt under og etter okupasjonsårene. De store mengder materiale som stammet fra krigsårene og som fantes i løsmassene over skjelettet, kom derfor som en overraskelse i feltarbeidet og ga prosjektet som helhet et helt nytt moment. Det ble blant annet funnet et 50-talls hylser etter brukt luftvernsammunisjon og patroner fra håndvåpen, og en liten 33/32 kalibers revolver av merket H. Mahillon i lærhylster, og i øvrig ammunisjonskasser, oljekanner, verktøy, spader, en slegge, kabler, og elektriske apparater, batterier, 100-talls vin og sprit-flasker, serveringstøy, vaskefat, skor. I tillegg mengder av andre gjenstander som for eksempel brusflasker av merket Coca-Cola fra 60- og 70-tallet og små mynter, både fra krigens dager og yngre. I tillegg var brønnen fylt med store steinblokker, som må ha blitt lempet ned etter undersøkelsene i 1938, ettersom flere av de større steinblokkene lå over de stående plank som må ha blitt plassert som sikring over skjelettet i 1938.

Etter den tyske invasjonen i 1941 ble det anlagt fundamenter for luftvernskanoner og store lyskastere på borgplataet sammen med en rekke andre anlegg på knausen og i området rundt. Blant annet bygget okupasjonsmakten en brakke nord for forsøkningsen (Alsvik 2015). Det går ikke an å avgjøre om gjenstandsmaterialet og de store steinene er blitt deponert i brønnen under krigsårene, eller om det var resultat etter en opprydding av området etter krigen. Det sistevirker mindre sannsynlig ettersom museumsbestyrer Tiller som hadde god kjennskap til skjelettet fra oppdagelsen i 1938, og gjenopptok sin stilling ved Sverresborg Folkemuseum etter krigen.

Med tanke på de store steinblokkene og annet tungt materiale som vi regner med ble deponert i brønnforsøkningsen etter 1939, er det kun på grunn av tilfeldigheter og heldige omstendigheter at skjelettet var bevart i så god tilstand som den ble dokumentert i forbindelse med påvisningsundersøkelsen i 2014.

6 Konklusjon

Undersøkelsen av brønnen på Sverresborg har hatt til hensikt å gjenfinne skjelettet som først ble påtruffet i forbindelse med undersøkelser 1938, og sikre de menneskelige levninger dersom materialet fortsatt var bevart. Skjelettet ble påvist ved undersøkelsen i 2014 og beinene ble vurdert til å være i god tilstand. Kun en begrenset del av levningene kunne avdekkes på grunn av store mengder stein som lå over skjelettet. Mesteparten av steinen må ha blitt deponert i brønnforsøkningsen etter 1938. Bekken, halebein, ribbebein, samt rygghvirvler fra nedre halvdel ble tatt hånd om. Av de beinelementene som kunne tas opp etter dokumentasjon i felt, ble de som kunne benyttes for alders- og kjønnsbestemmelse prioritert. Det var ikke spor av skjelettets venstre arm og skulderblad som burde ha vært synlige innenfor den del av skjelettet som ble eksponert. Det anses som sannsynlig at armbein og skulderblad ble fjernet i forbindelsen med undersøkelsen i 1938, uten at dette kan bekreftes. Gravetekniske utfordringer knyttet til det vanskelig tilgjengelige området, gjør at vi ikke kan si om hodeskallen finnes, og om den i tilfelle ligger i riktig anatomisk posisjon eller ikke. Et ansiktsbein ble imidlertid funnet ved såldning. Beinprøve for absolutt datering, ¹⁴C ble tatt fra et av ribbebein, ga kalibrert med 95% sannsynlighet resultat AD 1020 -1165 (BP 940±30). Samme dateringen kalibrert i tre modelleringer for marint reservoar til AD 1154 - 1273. Avsnittet i Sverres saga som forteller at en død mann ble kastet ned i brønnen og brønnen ble fylt med stein, kan knyttes til hendelser i år 1197. Årstallet faller innenfor intervallet til to av modelleringene, men utenfor det kalibrerte dateringsintervallet.

7 Referanser

Alsvik, E. 2015. Krigstid på museet. Årbok Sør-Trøndelag Historielag. Sverresborg Trøndelag Folkemuseum. Trondheim.

Denham, S.D. & Westling, S. 2015. Osteologiske og paleobotaniske undersøkelser av skjelett og jordprøve fra Sverresborg, Trøndelag Folkemuseum, Trondheim, Sør-Trøndelag. Oppdragsrapport 2015/19. Universitetet i Stavanger, Arkeologisk museum, Avdeling for fornminnevern.

Fischer, G. 1951. Norske kongeborger. Bind 1. Cappelens Forlag. Oslo.

Hommedal, A.T. 1990. «Fischermaterialet»: dokumentasjonsmaterialet og arbeidsmetodane til Gerhard Fischer. I Foreningen til norske fortidsminnemerkeres bevaring, årbok 1990, nr. 144. Oslo.

Snorres Kongesagaer. I oversetting av A. Holtmark og D. A. Seip. Gyldendal. Oslo 1980.

Meyer, R. 2007. Sverresborg ved Nidaros: en «ikke-militær» analyse. Hovedfagsoppgave. Institutt for arkeologi, konservering og historiske studier. Universitetet i Oslo.

Ziegler, R. 1874. Indberetning om antikvariske Undersøgelser i 1872 og 73/ av R. Ziegler. I Aarsberetning fra Foreningen til norske fortidsminnesmerkers bevaring 1873. Kristiania.

[Sverresborg – borg i Trondheim – Store norske leksikon \(snl.no\)](#)

8 Vedlegg

- Fotoliste
- Funnliste (NB.N-188808,N-207069/23,24 markerer funn fra 2014. N-207069/1-22 markerer funn fra 2016).
- 14C-rapport Beta Analytics
- Rapport UiS Denham & Westling
- Rapportnotat Dr. Per Holck
- Digitale faksimiler fra Adresseavisen 2.12.1938, 03.12.1938 og 07.06.1939.

- Arrangerte foto av bygningsdeler og gjenstandsmateriale funnet under gravearbeid i brønnen 1938. Foto: Gerhard Fischer Riksantikvaren.

- Foto av gjenstander fra krigsårene tatt opp fra brønnen i 2014. Foto: Sverresborg museum.

Norsk institutt for kulturminneforskning er et uavhengig forsknings- og kompetansemiljø med kunnskap om norske og internasjonale kulturminner.

Instituttet driver forskning og oppdragsvirksomhet for offentlig forvaltning og private aktører på felter som by- og landskapsplanlegging, arkeologi, konservering og bygningsvern.

Våre ansatte er konservatorer, arkeologer, arkitekter, ingeniører, geografer, etnologer, samfunnsvitere, kunsthistorikere, forskere og rådgivere med spesiell kompetanse på kulturarv og kulturminner.

www.niku.no

NIKU Rapport 204

NIKU hovedkontor
Storgata 2
Postboks 736, Sentrum
0105 OSLO
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Tønsberg
Farmannsveien 30
3111 TØNSBERG
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Bergen
Dreggsallmenningen 3
Postboks 4112, Sandviken
5835 BERGEN
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Trondheim
Kjøpmannsgata 1b
7013 TRONDHEIM
Telefon: 23 35 50 00

NIKU Tromsø
Framsenteret
Hjalmar Johansens gt. 14
9296 TROMSØ
Telefon: 77 75 04 00

niku_ark	fotonr	Himmelretting	Fotograf	Dato	Beskrivelse
339323	2735	mot vest	AHP	14.10.2014	Arbeidsbilde. Tømming av vann og innmåling. Sissel Skoglund, Sean Denham, Thomas Andresen og Julian Cadamerteri.
339324	2713	mot nordøst	AHP	14.10.2014	Oversikt. Brønnen før utgraving med naturlig vannspeil. Med målestokk.
339325	2714	mot nordøst	AHP	14.10.2014	Oversikt. Brønnen før utgraving med naturlig vannspeil. Med målestokk.
339326	2715	mot nordøst	AHP	14.10.2014	Oversikt. NØ del av brønnen med skråning fra terreng. Med målestokk.
339327	2716		AHP	14.10.2014	Arbeidsbilde. Brønnhullet etter tømming av vann med pumpe. Med målestokk.
339328	2717	mot sørvest	AHP	14.10.2014	Arbeidsbilde. Brønnen etter tømming for vann. Manuelt arbeid med fjerning av løsmasse.
339329	2719		AHP	15.10.2014	Situasjonsbild. Organisk materiale i brønnen etter tømming og før fjerning av masse.
339330	2725		AHP	15.10.2014	Situasjonsbild. Objekt fra modern tid eksponert under tømming og fjerning av masse.
339331	2726		AHP	15.10.2014	Detalje. Brannslukkingsapparat fra moderne tid stående vertikalt i eldre masser.
339332	2732	mot vest	AHP	16.10.2014	Oversikt. Brønnhuller etter fjerning av løsmasse og med store steiner eksponert. Uten målestokk.

339333	2734	mot vest	AHP	17.10.2014	Arbeidsbilde. Innmåling og fjerning av masse og vann mellom store steiner.
339334	2739		AHP	17.10.2014	Detaljbilde av situasjon i sørvestre del. Skåstilte planker i bakre del av bilde gjenkjent fra foto 1938. Med målestokk.
339335	2741		AHP	17.10.2014	Detaljbilde av situasjon i sørvestre del. Skåstilte planker i bakre del av bilde gjenkjent fra foto 1938. Med målestokk.
339336	2742		AHP	17.10.2014	Situasjonsbilde. Sørvestre del av brønnen. Med øvre del plank fra 1938 synlig. Med målestokk.
339337	2743		AHP	17.10.2014	Oversikt. Brønnforsenkningen etter fjerning av av ca. 1,5 m løsmasse.
339338	2744		AHP	17.10.2014	Detaljbilde av situasjon i sørvestre del. Skåstilte planker og fremrenset trebord over organisk masse. Med målestokk.
339339	2745		AHP	17.10.2014	Detaljbilde av situasjon i sørvestre del. Skåstilte planker og fremrenset trebord over organisk masse. Med målestokk.
339340	2746		AHP	17.10.2014	Situasjonsbilde. Sørvestre hjørne av brønnen. Skåstilte planker og fremrenset trebord over organisk masse. Med målestokk. Med målestokk.
339341	2749	mot sørvest	AHP	17.10.2014	Oversikt. Sørvestre del av brønnforsenkningen etter sikring av store stein.

339342	2750	mot sørvest	AHP	17.10.2014	Detaljebilde av situasjon i sørvestre del. Etter sikring av større stein. Med målestokk.
339343	2751	mot sørvest	AHP	17.10.2014	Detaljebilde av situasjon i sørvestre del. Etter sikring av større stein. Med målestokk.
339344	2762		AHP	17.10.2014	Detaljebilde. Skjelettdel(halebein) fremrenset under skråstilte plank- Med målestokk.
339345	2772	mot sørvest	AHP	17.10.2014	Situasjonsbilde. Fremgraving av skjelettdeler. S. Denham og T.Andresen.
339346	2773	mot sørvest	AHP	17.10.2014	Situasjonsbilde. Fremgraving av skjelettdeler. S. Denham og T.Andresen. Dokumentasjon av S. Skoglund.
339347	2774		AHP	17.10.2014	Situasjonsbilde. Skjelettdeler in situ. Rygghvirvler, ribbebein, høyre hoftekam og halebein. Med målestokk.
339348	2776		AHP	17.10.2014	Situasjonsbilde. Skjelettdeler in situ. Rygghvirvler, ribbebein, høyre hoftekam og halebein. Med målestokk.
339349	2777		AHP	17.10.2014	Situasjonsbilde. Skjelettdeler in situ. Rygghvirvler, ribbebein, høyre hoftekam og halebein. Med målestokk.
339350	2778		AHP	17.10.2014	Situasjonsbilde. Skjelettdeler in situ. Rygghvirvler, ribbebein, høyre hoftekam og halebein. Med målestokk.

339351	2779		AHP	17.10.2014	Detalje. Skjelettdeler in situ. Rygghvirvler, ribbebein, høyre hoftekam og halebein.Uten målestokk.
339352	2781		AHP	17.10.2014	Situasjonsbilde. Beskyttende skråstilte planker med skjelettdeler i bakre del av bilde. Med målestokk.
339353	2782		AHP	17.10.2014	Situasjonsbilde. Beskyttende skråstilte planker med skjelettdeler i bakre del av bilde. Med målestokk.
339354	2783	mot sørvest	AHP	17.10.2014	Oversikt. Skjelettdeler in situ i indre del av bilde bak skråstilte plank og med stein i søndre side av brønnforsekningen. Bilde illustrerer arbeidsforholdene.
339355	2786	mot sør	AHP	17.10.2014	Oversikt. Skjelettdeler ex situ etter opptak.Knivblad til venstre. Med målestokk.
339356	2787	mot øst	AHP	17.10.2014	Oversikt. Skjelettdeler ex situ etter opptak. Med målestokk.
339357	2789	mot øst	AHP	17.10.2014	Oversikt. Skjelettdeler ex situ etter opptak. Med målestokk.
339358	2790		AHP	17.10.2014	Detalje. Bekken og halebein ex situ.Uten målestokk.
339359	2791		AHP	17.10.2014	Detalje. Bekken og halebein ex situ. Knivblad til venstre. Med målestokk.

N207069/1-24

Forsvarsanlegg fra **middelalder** fra SVERRESBORG BORGRUIN, BRØNN (TA-2014/22), (422/399), TRONDHEIM K., TRØNDELAG.

1) **Mynt** (penning) av sølv.

Sverre, penning, preget etter 1180 (Schive VI, 73-75; NMH 115) Advers: kronet hode en face. Omskrift: REX SVERVS MAGNVS Revers: dobbeltkors med liljer i korsvinklene.

Omskrift: NI NI NI NI

Fnr: 42.

Mål: Diam: 1,6 cm. *Vekt:* 0,31 gram.

Datering: Etter 1180

Strukturnr: 34 Funnet ved sålding av masser fra vestre side/ved hodeskallen

2) **Bygningsstein** (murstein) av tegl.

En halvdel av en brukket teglstein. Middels grov rød tegl magret med grus. Den har en glatt flatside og resten av sidene er grove. Avtrykk av form. Tykkelse 8,5 cm, bredde 10 cm, gjenværende lengde 11,7 cm.

Fnr: 38.

Mål: Stm: 14,8 cm. *Vekt:* 1706 gram.

Strukturnr: 34 Lå direkte på skjelettets torso

3) **Fottøy** av lær. *Gjenstandsdel:* Overlær.

Overlær. Frontparti av hovedlær/forlær fra en snabelsko, trolig av høy type. Stykket har vendsøm langs sålekant, men er skadet på venstre side av fotåpningen. Sentralt foran stikker det ut en 4,3 cm lang snabel som har innvendig sømkant, trolig vendsøm. Snabelen er noe skadet innerst mot overlæret/vendsømmen. Mot fotåpningen er stykket kuttet ganske rett opp fra sålesømmen og danner deretter en vid vinkel mot et noe konkavt kuttet midtparti. Kanten videre mot den andre siden av sålen er skadet/avrevet, men har trolig speilet den andre siden. Hele denne sømmen mot fotåpningen ser ut til å ha hatt spannsøm. Spannsømmen tyder på at det har vært sydd på mer overlær mot fotåpningen og dette er derfor trolig en høy type snabelsko som har hatt en form for skaft, kanskje er det en støvel, eller tilhøre kategorien "Andre stroppsko" (Schia, 1977). Kan komme fra samme sko som såle N207069:4.

Fnr: 33.

Mål: Stm: 20,5 cm.

Strukturnr: 33 Kulturavfallslag, brønnens vestre del. Under stein og direkte over skjelett N188808.

4) **Fottøy** av lær. *Gjenstandsdel:* såle og bes. *Antall fragmenter:* 4

Skosåle i lær og et besfragment. Formen er svakt asymmetrisk med noe innsvinget midtparti (såletype 4; Marstein, 1989). Den har spiss tå og den er noe skadet og mangler et felt fra front og 5 cm inn i sålen. De ytterste 1-2 cm av helen er også avrevet. Det Total gjenværende lengde er 24,5 cm. Bredde er 5,5 - 8,8 cm. Besfragmentet er ca 19 cm. To små fragmenter, hvor et har søm langs kanten, er også tatt inn på dette museumsnummeret. Kan være fra samme sko som overlær N207069:3.

Fnr: 25.

Mål: Stm: 24,5 cm.

Strukturnr: 31 Kulturavfallslag i søndre del av brønn. Nær skjelett 188808 sin underkropp.

5) **Bygningsstein** (søyle) av kleber.

Sylindrisk formet kleberstein med en utspringende del som er brutt av. Steinen har diameter 17 cm. Total lengde med utspringende del er 22 cm og høyden er målt til 9 cm. Den

utspringende delen står ikke symmetrisk i forhold til steinens midtpunkt. Dette er mest sannsynlig en rest etter trappetrinn som har blitt slått av. Det runde partiet tolkes følgelig som en del av spindelen til en vindeltrapp. Steinens underside (liggside/byggside) har spor etter parallelle huggmerker etter bredhakke. Oversiden er avslått. Den krumme flaten viser svake spor etter bredhakke/bredmeisel men har under arbeidsprosessen trolig blitt slipt slik dette knapt er synlig. Den krumme flaten har også sorte spor av sot eller lignende. Dimensjoner: 22x17x9 cm, utspring 4.5 cm, diameter 17 cm.

Fnr: 2.

Mål: Stm: 22,0 cm. *Vekt:* 5200 gram.

Strukturnr: 39 Løsfunn under fjerning av masse i søndre skråning.

6) **Bygningsstein** av kleber. *Gjenstandsdel:* hjørne.

Fragment av et hjørne med diagonalhugging på to flater. Dimensjoner: 18,5x12,5x3 cm.

Fnr: 20.

Mål: Stm: 18,5 cm.

Strukturnr: 31 Fra søndre skråning, i MA-lag innenfor ST14

7) **Bygningsstein** av kleber.

Stein med redskapsspor. Diagonalhugging på en side. Dimensjoner: 15,5 (flate) x12 (vinkel) x4 (tykkelse) cm. Trolig kleber.

Fnr: 66.

Mål: Stm: 15,5 cm.

Strukturnr: 37 "Kontekst 2"

8) **Bygningsstein** av kleber.

Stein med redskapsspor. Diagonalhugging på to flater. Dimensjoner: 19,5x13x3,5 cm.

Fnr: 68.

Mål: Stm: 19,5 cm.

Strukturnr: 37 "Kontekst 2"

9) **Bygningsstein** av kleber.

Stein med redskapsspor. Diagonalhugging på en flate, bredhakke på en flate. Dimensjoner: 16x13,5x4,5 cm.

Fnr: 69.

Mål: Stm: 16,0 cm.

Strukturnr: 37 "Kontekst 2"

10) **Bygningsstein** (hjørnekvader) av kleber.

Hjørne av en kvaderstein med diagonalhugging på to flater (visflater). Tredje flate viser redskapsspor av uviss type. Dimensjoner: 23x9x6 cm.

Fnr: 75.

Mål: Stm: 23,0 cm. *Vekt:* 1500 gram.

Strukturnr: 37 "Kontekst 2"

11) **Bygningsstein** av kleber.

Stein med redskapsspor. Dimensjoner: 15,5x10,5x2,5 cm.

Fnr: 77.

Mål: Stm: 15,5 cm. *Vekt:* 741 gram.

Strukturnr: 37 "Kontekst 2"

12) **Bygningsstein** av kleber.

Stein med redskapsspor. Diagonalhugging på visside. Dimensjoner: 13x7x2.5 cm.

Fnr: 87.

Mål: Stm: 13,0 cm. *Vekt:* 378 gram.

Strukturnr: 37 "Kontekst 2"

13) **Bygningsstein** av kleber.

Stein med redskapsspor. Fragment av visside med diagonalhugging. 15x8,5x2,5 cm

Fnr: 96.

Mål: Stm: 15,0 cm. *Vekt:* 446 gram.

Strukturnr: 37 "Kontekst 2"

14) **Bygningsstein** av kleber.

Bygningsstein som er uregelmessig formet men har liggsider\byggsider med tydelige redskapsspor. Den ene av disse viser et parti som er regelmessig bearbeidet pigghakke\piggmeisel. Her sees også 4 runde fordypninger med diameter 1,8-2cm med innbyrdes avstand på ca.1cm. Ved siden av disse sees også to mindre runde fordypninger. Hva som er forklaringen på dette er vanskelig å si. Er fordypningene resultat av bor eller pigghakke? Perforeringshull for å bryte av et stykke? Samlet utgjør disse fordypningene en innfelling på 4cm dybde i forhold til kanten over. Flaten på den andre siden har flere synlige redskapsspor. Særlig fremtredende er 7 parallelle merker etter pigghakke\piggmeisel og to lange parallelle spor som er skrapet inn eller risset inn med et spisst redskap. De øvrige fire sidene har også redskapsspor etter grov bearbeidelse men det er vanskelig å fastslå hvilke redskap som er brukt. Dimensjoner: lengdemål 53cm, bredde 42cm og høyde 15cm.

Fnr: 98.

Mål: Stm: 53,0 cm.

Strukturnr: 37 "Kontekst 2"

15) **Bygningsstein** (døråpning) av kleber.

Kvaderstein med to jevne vissider som møtes i et avfaset hjørne med breddemål 3,5cm. Korteste visside har dessuten en innfelling etter et døranslag hvor et større stykke er slått av. Begge vissidene har tydelige spor etter diagonalhugging etter bredhakke\bredmeisel. Liggsiden\byggsiden har også spor etter diagonalhugging slått i slak vinkel og dermed bredere spor enn på visflatene. I tillegg inngår enkelte huggmerker som bryter med diagonalhuggingens retning. Baksiden er uregelmessig. Det er generelt sett svært høy kvalitet på steinhuggerarbeidet. Ingen spor av det eventuelle «slaget». Steinen stammer etter all sannsynlighet fra en døråpning. Dimensjoner: lengde 53cm, bredde 41cm og høyde 14cm. N207069:20 og :21 har samme dimensjoner.

Fnr: 99.

Mål: Stm: 53,0 cm.

Strukturnr: 37 "Kontekst 2"

16) **Bygningsstein** av kleber.

Kvaderstein hvor steinens hjørner er skadet og flere mindre fragmenter er slått av. Den har ikke hatt et avfaset hjørne som sees på flere av de andre kvadersteinene under dette museumsnummeret. Steinen har to vissider med spor av diagonalhugging etter bredhakke\bredmeisel. Liggsidene\byggsidene har også spor av bredhakke\bredmeisel. Den ene viser diagonale huggmerker slått i slak vinkel og samtidig har flaten enkelte huggmerker etter pigghakke\piggmeisel på tvers av disse. Den andre siden har huggmerker slått i form av et «viftemønster». Steinens bakside virker å være bruddsiden fra uttak i steinbrudd. Dimensjoner: lengde 53,5cm, bredde 45 cm og høyde 14cm.

Fnr: 100.

Mål: Stm: 53,5 cm.

Strukturnr: 37 "Kontekst 2"

17) **Bygningsstein** av kleber.

Bygningsstein/kvaderfragment med to ganske flate sider med huggespor. Dimensjoner: 29x25x11,5 cm.

Fnr: 101.

Mål: Stm: 29,0 cm. *Vekt:* 13400 gram.

Strukturnr: 37 "Kontekst 2"

18) **Bygningsstein** av kleber.

Et stykke av en kvaderstein med tre sider med spor av diagonalhugging. En side har spor etter pigghakke. Den har samme dimensjoner som kvaderstein med døranslag (selve fremspringet til anslaget), men steinen mangler avfaset hjørne. Dimensjoner: 25x14x7 cm.

Fnr: 102.

Mål: Stm: 25,0 cm. *Vekt:* 4800 gram.

Strukturnr: 37 "Kontekst 2"

19) **Bygningsstein** (vindusstein) av kleber. *Antall:* 2. *Gjenstandsdel:* Innfatning.

To steinfragmenter tolket enten som deler av en midtpost eller innfatningsstein i en vindusåpning. Det største fragmentet kunne måles til 16cm x 12cm x 4,5cm mens det minste fragmentet måles til 12,5cm x 8,5cm x 3cm. Begge steinene har en skråflate med spor etter diagonalhugging. Flatene i falsen har vertikalhugging. Steinene er sterkt forslåtte. I den ene bruddflaten sees mørtelspor (sekundært brukt?).

Fnr: 105.

Mål: Stm: 16,0 cm. *Vekt:* 1784 gram.

Strukturnr: 37 "Kontekst 2"

20) **Bygningsstein** av kleber.

Kvaderstein med avfaset hjørne. Lengdemål 17,5 og breddemål 15cm. Avfaset hjørne måler 3,5 cm. Den har tre vissider med spor av diagonalhugging. Enkelte riss ble først tolket som inskripsjon, men viste seg å være svært tvilsom og er sannsynligvis sekundære hakk. Steinens bakside har tydelige spor etter pigghakke\piggmeisel. Den har en rest av et utspring som kan opprinnelig vært et døranslag på samme måte som stein N207069:15. Se også N207069:21.

Fnr: 107.

Mål: Stm: 17,5 cm. *Vekt:* 8600 gram.

Strukturnr: 37 "Kontekst 2"

21) **Bygningsstein** (buesten) av kleber.

Buestein fra dør- eller vindusåpning. Steinen er kileformet og har et avfaset hjørne. Lengdemål 34cm, bredde 25,5cm og høyde 22cm. Det avfasede hjørnet måler 3,5cm på tvers og har parallelle rissede linjer på hver side av avfasingen. Dette er trolig hjelpelinjer fra arbeidsprosessen. Steinen har to vissider som begge har spor etter diagonalhugging. I tillegg sees en visflate i selve «buen» som har spor etter diagonalhugging i begge retninger.

Byggside\liggside har huggmerker etter bredhakke\bredmeisel i flere retninger. Baksiden har spor etter pigghakke\piggmeisel samt bredhakke\bredmeisel. Se også N207069:15 og :20.

Fnr: 108.

Mål: Stm: 34,0 cm.

Strukturnr: 37 "Kontekst 2"

22) **Stein** (brostein) av bergart.

Kløyvd brostein i ukjent steinart. Dimensjoner 10x8x5cm.

Fnr: 118.

Mål: Stm: 10,0 cm. *Vekt:* 1095 gram.

Strukturnr: 38 "Kontekst 3"

23) **Prøve** (annen prøve) av bein, menneskebein.

Datering utført på et menneskebein/kollagen. Analysert av Beta Analytics Inc, Miami (Beta - 394180). Datering: 940 ± 30 BP, cal AD 1020-1165 (2 sigma) Ikke restmateriale.

Fnr: TA2014-22.

Datering: 940 ± 30 BP

Strukturnr: 14 "Skjelettet i brønnen", N188808

24) **Prøve** (makrofossilprøve) av jord.

Prøve tatt fra mageregion på skjelettet i brønnen på Sverresborg (N188808).

Makroprøveanalyse foretatt av Sean Dexter Denham og Sara Westling, Universitetet i Stavanger. Resultatet finnes i følgende rapport: "Osteologiske og paleobotaniske undersøkelser av skjelett og jordprøve fra Sverresborg, Trøndelag Folkemuseum, Trondheim, Sør-Trøndelag. Oppdragsrapport 2014/19". Ikke restmateriale.

Strukturnr: "Skjelettet i brønnen", N188808

Funnomstendighet: Arkeologisk utgravning Middelalderborgen på Sverresborg (id.6869), vest for det sentrale Trondheim i det område som i dag kalles Byåsen, ble oppført ca.1180 AD under den norske borgerkrigen på initiativ av Kong Sverre Sigurdsson. Borganlegget var plassert på et naturlig fjellplatå og det er nevnt i Sverre Saga, men historiske detaljopplysninger om hvordan anlegget så ut mangler. Den var i bruk frem til 1197AD da et angrep fra Kong Sverres motstandere, de så kalte Baglene, ledde til at den ble fullstendig ødelagt. Borgen ble gjenoppbygget eller forsøkt gjenombygget av Kong Håkon Håkonsson (1217 – 1263), men med en kort bruksperiode. Brønnen som var borganleggets eneste drikkevannskilde, er dannet av en naturlig forsenkning i fjellet med jevnt tilsig av vann. Forsenkningen ligger nord for steinbygningene på søndre del av platået. En passasje i Sverres saga beskriver hvordan baglene kastet en død mann ned i brønnen og deretter fylte brønnen med stein. Påvisningsundersøkelsen i brønnen på Sverresborg borgruin, Trondheim har hatt til hensikt å gjenfinne menneskelige levninger funnet i forbindelse med graving i brønnen i 1938, ledet av Gerhard Fischer og museumsbestyrer Sigurd Tiller. Foruten noen enkeltfoto fra arbeidet i 1938 i Riksantikvarens arkiv mangler dokumentasjon fra arbeidet. Funnomstendighetene er omtalt i verket Norske Kongeborger bind I fra 1951, samt i noen intervjuer i Adresseavisen fra 2/12 1938 og 7/6 1939. I 1938 ble skjelettet av ukjente grunner ikke tatt opp. Den arkeologiske undersøkelsen i 2014 hadde til hensikt å gjenfinne skjelettet og sikre det gjennom opptak. Feltarbeidet varte en uke og skjelettet ble funnet i forholdsvis god stand i den sørvestre delen av brønnen. Radiologiske dateringer av en beinprøve fra skjelettet ga resultat BP 940/30 (1020-1165 AD) men 14C verdien omregnet med hensyn til marint reservoar 13C har gitt resultat er til 1154- 1268 og 1170- 1273. Skjelettet er registrert som N188808.

Kartreferanse/-koordinater: Projeksjon: EU89-UTM; Sone 32, N: 7033039, Ø: 567750.

LokalitetsID: 6869.

Innberetning/litteratur: Sean Dexter Denham og Sara Westling, 03.03.2015, Osteologiske og paleobotaniske undersøkelser av skjelett og jordprøve fra Sverresborg, Trøndelag Folkemuseum, Trondheim, Sør-Trøndelag. Oppdragsrapport 2014/19/Anna Petersén, 31.12.2023, Påvisningsundersøkelse av menneskelig levninger i brønn på det middelalderske borganlegget Sverresborg borgruin, Trondheim. TA 2014/21. Sverresborg borgruin,

Trondheim kommune, Trøndelag. NIKU Rapport 204.

Funnet av: Anna Petersén.

Funnår: 2014/2016.

Litteratur: Schia, E.1977: Skomaterialet fra Mindets Tomt. I: De arkeologiske utgravninger i Gamlebyen, Oslo, bind 1. Mindets Tomt. Riksantikvaren/Universitetsforlaget.

Marstein, Oddlaug1989: Sko og andre gjenstander i lær: en typologisk analyse. Trondheim: Riksantikvaren (meddelelser nr 23), Utgravningskontoret for Trondheim

Katalogisert av: Heidi Tangen Eriksen.



*Consistent Accuracy . . .
... Delivered On-time*

Beta Analytic Inc.
4985 SW 74 Court
Miami, Florida 33155 USA
Tel: 305 667 5167
Fax: 305 663 0964
Beta@radiocarbon.com
www.radiocarbon.com

Darden Hood
President

Ronald Hatfield
Christopher Patrick
Deputy Directors

November 3, 2014

Ms. Anna Petersen
Norsk Institutt for Kulturminneforskning (NIKU)
Kjopmannsgata 25
Trondheim, 7013
Norway

RE: Radiocarbon Dating Result For Sample TA2014-22

Dear Ms. Petersen:

Enclosed is the radiocarbon dating result for one sample recently sent to us. As usual, specifics of the analysis are listed on the report with the result and calibration data is provided where applicable. The Conventional Radiocarbon Age has been corrected for total fractionation effects and where applicable, calibration was performed using 2013 calibration databases (cited on the graph pages).

The web directory containing the table of results and PDF download also contains pictures, a cvs spreadsheet download option and a quality assurance report containing expected vs. measured values for 3-5 working standards analyzed simultaneously with your samples.

The reported result is accredited to ISO/IEC 17025:2005 Testing Accreditation PJLA #59423 standards and all pretreatments and chemistry were performed here in our laboratories and counted in our own accelerators here in Miami. Since Beta is not a teaching laboratory, only graduates trained to strict protocols of the ISO/IEC 17025:2005 Testing Accreditation PJLA #59423 program participated in the analysis.

As always Conventional Radiocarbon Ages and sigmas are rounded to the nearest 10 years per the conventions of the 1977 International Radiocarbon Conference. When counting statistics produce sigmas lower than +/- 30 years, a conservative +/- 30 BP is cited for the result.

When interpreting the result, please consider any communications you may have had with us regarding the sample. As always, your inquiries are most welcome. If you have any questions or would like further details of the analysis, please do not hesitate to contact us.

Our invoice has been sent separately. Thank you for your prior efforts in arranging payment. As always, if you have any questions or would like to discuss the results, don't hesitate to contact me.

Sincerely,

Digital signature on file



BETA ANALYTIC INC.

DR. M.A. TAMERS and MR. D.G. HOOD

4985 S.W. 74 COURT
MIAMI, FLORIDA, USA 33155
PH: 305-667-5167 FAX:305-663-0964
beta@radiocarbon.com

REPORT OF RADIOCARBON DATING ANALYSES

Ms. Anna Petersen

Report Date: 11/3/2014

Norsk Institutt for Kulturminneforskning (NIKU)

Material Received: 10/27/2014

Sample Data	Measured Radiocarbon Age	¹³ C/ ¹² C Ratio	Conventional Radiocarbon Age(*)
Beta - 394180 SAMPLE : TA2014-22 ANALYSIS : AMS-Standard delivery MATERIAL/PRETREATMENT : (bone collagen): collagen extraction: with alkali 2 SIGMA CALIBRATION : Cal AD 1020 to 1165 (Cal BP 930 to 785)	810 +/- 30 BP	-17.3 o/oo	940 +/- 30 BP

Dates are reported as RCYBP (radiocarbon years before present, "present" = AD 1950). By international convention, the modern reference standard was 95% the ¹⁴C activity of the National Institute of Standards and Technology (NIST) Oxalic Acid (SRM 4990C) and calculated using the Libby ¹⁴C half-life (5568 years). Quoted errors represent 1 relative standard deviation statistics (68% probability) counting errors based on the combined measurements of the sample, background, and modern reference standards. Measured ¹³C/¹²C ratios (delta ¹³C) were calculated relative to the PDB-1 standard.

The Conventional Radiocarbon Age represents the Measured Radiocarbon Age corrected for isotopic fractionation, calculated using the delta ¹³C. On rare occasion where the Conventional Radiocarbon Age was calculated using an assumed delta ¹³C, the ratio and the Conventional Radiocarbon Age will be followed by ***. The Conventional Radiocarbon Age is not calendar calibrated. When available, the Calendar Calibrated result is calculated from the Conventional Radiocarbon Age and is listed as the "Two Sigma Calibrated Result" for each sample.

CALIBRATION OF RADIOCARBON AGE TO CALENDAR YEARS

(Variables: C13/C12 = -17.3 ‰ : lab. mult = 1)

Laboratory number **Beta-394180**

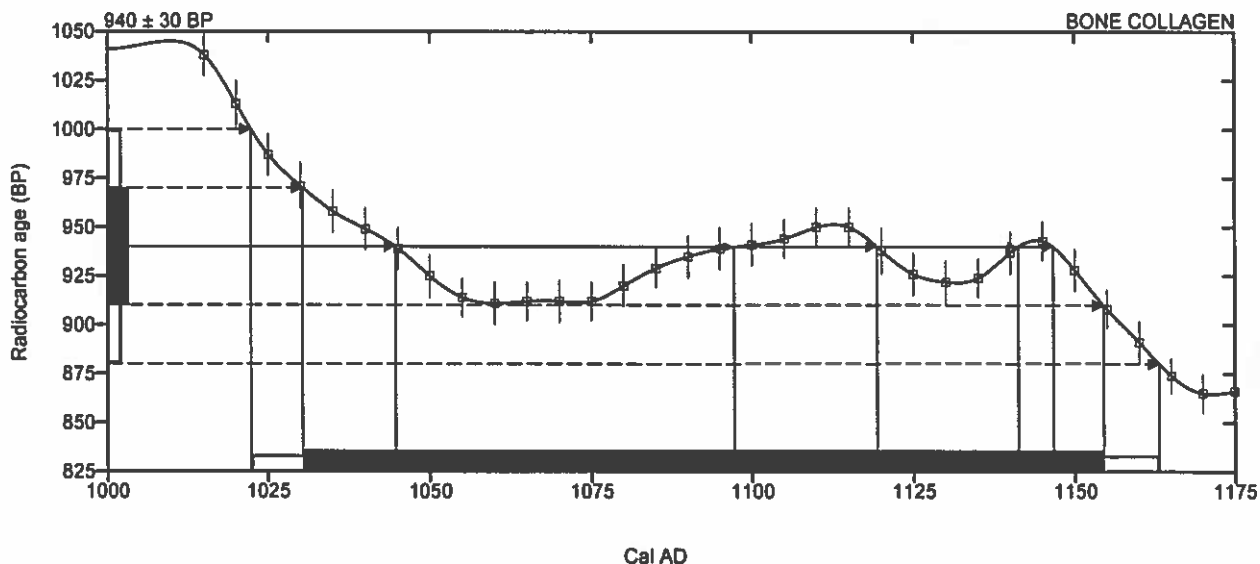
Conventional radiocarbon age **940 ± 30 BP**

2 Sigma calibrated result **Cal AD 1020 to 1165 (Cal BP 930 to 785)**
95% probability

Intercept of radiocarbon age with calibration
curve

Cal AD 1045 (Cal BP 905)
Cal AD 1095 (Cal BP 855)
Cal AD 1120 (Cal BP 830)
Cal AD 1140 (Cal BP 810)
Cal AD 1145 (Cal BP 805)

1 Sigma calibrated results **Cal AD 1030 to 1155 (Cal BP 920 to 795)**
68% probability



Database used
INTCAL13

References

Mathematics used for calibration scenario

A Simplified Approach to Calibrating C14 Dates, Talma, A. S., Vogel, J. C., 1993, Radiocarbon 35(2):317-322

References to INTCAL13 database

Reimer PJ et al. IntCal13 and Marine13 radiocarbon age calibration curves 0–50,000 years cal BP, Radiocarbon 55(4):1869–1887.

Beta Analytic Radiocarbon Dating Laboratory

4985 S.W. 74th Court, Miami, Florida 33155 • Tel: (305)687-5167 • Fax: (305)663-0964 • Email: beta@radiocarbon.com

(A) = Åpen, kan bestilles fra Universitetet i Stavanger / Arkeologisk museum

(B) = Begrenset distribusjon

(C) = Kan ikke utleveres



Osteologiske og paleobotaniske undersøkelser av skjelett og jordprøve fra Sverresborg, Trøndelag Folkemuseum, Trondheim, Sør-Trøndelag

Sean Dexter Denham

Sara Westling

AM FU saksnummer: 2014/02917

Journalnummer:

Prosjektnummer: OP-10184

Dato: 03.03.15

Sidetall: 10

Opplag: 6

Oppdragsgiver: NIKU/Riksantikvaren

Stikkord: Osteologi, paleobotani, menneskebein, birkebeiner, Sverresborg

Oppdragsrapport 2015/19
Universitetet i Stavanger,
Arkeologisk museum,
Avdeling for fornminnevern

Utgiver:
Universitetet i Stavanger
Arkeologisk museum
4036 STAVANGER
Tel.: 51 83 31 00
Fax: 51 84 61 99
E-post: post-am@uis.no

Stavanger 2015

Osteologiske og paleobotaniske
undersøkelser av skjelett og jordprøve
fra Sverresborg, Trøndelag
Folkemuseum, Trondheim, Sør-
Trøndelag

Sean Dexter Denham
Sara Westling



Universitetet i Stavanger Arkeologisk museum OPPDRA GSRAPPORT	RAPPORTNUMMER 2014/19
Universitetet i Stavanger Arkeologisk museum, 4036 Stavanger Telefon: 51832600, fax: 51832699, e-post: post-am@uis.no	TILGANG:
RAPPORT TITTEL Osteologiske og paleobotaniske undersøkelser av skjelett og jordprøve fra Sverresborg, Trøndelag Folkemuseum, Trondheim, Sør-Trøndelag	SIDETALL: 10 sider
	OPPLAG: 6
	DAT0: 03.03.15
AM Journalnr SAKSHANDSAMAR: Paula Utigard Sandvik FORFATTAR(AR): Sean Dexter Denham, Sara Westling	

OPPDRA GSGJEVAR NIKU/Riksantikvaren	OPPDRA GSGJEVERS REF.
REFERAT <p><i>Sverressaga</i> records that during the siege and destruction of Sverresborg in 1197, the body of a murdered birkebeiner was cast into the well of Sverresborg in order to poison the water supply and thus make the fortress uninhabitable. Excavation of the well in 1938 identified a skeleton at a depth of approximately 5 meters. The fate of the skeleton remained unclear, as excavators in 1938 did not record how it was treated. In 2014 it was decided to attempt to locate and remove the skeleton, if it still existed.</p> <p>The skeleton was located and part of it removed (safety concerns prohibited the removal of the entire skeleton). The present report details the results of both an osteological analysis of the recovered bone material as well as a palaeobotanical analysis of a soil sample taken from the area around the abdomen of the skeleton and assumed to represent stomach contents at death.</p> <p>The skeleton represents an adult male, between the ages of 30 and 40 when he died, with chronic back problems and early onset arthritis of the hip. Palaeobotanical analyses did not return any significant results.</p>	
STIKKORD	
Osteologi	
Paleobotani	
Menneskebein	
Birkebeiner	
Sverresborg	

Innholdsfortegnelse

1. Osteological analysis of partial human skeleton recovered from a well at Sverresborg, Trondheim	1
Dr. Sean Dexter Denham	
1.1 Introduction	1
1.2 Taphonomy/preservation	1
1.3 Skeleton: position and completeness	1
1.4 Skeletal inventory: recovered elements	2
1.5 Sex estimation	2
1.6 Age-at-death estimation	2
1.7 Size estimation	3
1.8 Pathology	3
1.9 Summary	3
1.10 References	3
 Appendix I. Identified species/elements and element completeness	4
 Table 1. Sex estimation results or human remains from Sverresborg, Trondheim	2
Table 2. Age-at-death estimation results or human remains from Sverresborg, Trondheim	2
 2. Radiocarbon dating results on human rib fragment from Sverresborg, Trondheim	5
 3. Marine reservoir correction and calibration of radiocarbon dating results	6
Dr. Sean Dexter Denham	
3.1 References	8
 Table 3. Calculation of percentage of marine component in diet of individual recovered from Sverresborg, Trondheim	7
Table 4. Calibrated/marine reservoir corrected calendar ages, based on three separate models for calculation of percentage marine diet, for human remains recovered from Sverresborg, Trondheim	8
 4. Paleobotanisk rapport Sverresborg	9
Sara Westling	
4.1 Analyse av makrofossil	9
4.2 Resultat	9
4.3 Tolkning	9
4.4 Litteratur	10
 Tabell 5. Frømateriale fra prøver tatt fra Sverresborg	9

1. Osteological analysis of partial human skeleton recovered from a well at Sverresborg, Trondheim

Dr. Sean Denham

Arkeologisk Museum, Universitetet i Stavanger

1.1 Introduction

Saga literature records that in the wake of a battle in 1197 AD a dead body was thrown into the well of Sverresborg, a royal fortress in Trondheim, in order to poison the water supply. During excavations at Sverresborg in the 1930s, a human skeleton was identified in the well. It was assumed to be the remains of the body referred to in the saga literature. The records of the excavation (field notes, reports, newspaper articles) do not specify what happened to the skeleton, whether it was left *in situ* or removed. In advance of re-development of the site for tourist purposes, it was decided that an attempt should be made to locate the skeleton, if indeed it was still in the well. This process was complicated by two factors. First, while the excavation records do not indicate where in the well the skeleton was found. Second, massive amounts of modern material, as well as large boulders, have been thrown into the well over the past seventy years. The boulders, in particular, made excavation difficult.

The skeleton was found ca. 4-5m below the nearest edge of the well. Modern material, specifically German munitions, were located directly above the remains, and it appears that only a minor effort was undertaken to cover the skeleton after the 1938 excavations. Due to safety concerns, only part of the skeleton was able to be recovered. While this is not an ideal solution, it was the only one available. The rest of the exposed skeleton has been covered over and will hopefully be retrieved in the near future. The following report will detail the completeness of the skeleton (both those elements recovered and those left *in situ* but visible during excavation) as well as the results of an analysis of the recovered remains. Recording of demographic data follows the standards put forward by Buikstra and Ubelaker (1994).

1.2 Taphonomy/preservation

The skeleton is generally preserved to a high standard. It has been stained uniform dark brown color, presumably due to prolonged contact with the soil. There is damage to various facets of the recovered remains, although it is not great. Most of this can be attributed to either *in situ* damage or recovery processes. Great care was taken by the conservation staff at Vitenskapsmuseet, NTNU, to dry the elements very slowly, preventing further destruction of material.

1.3 Skeleton: position and completeness

Upon being thrown into the well, the individual came to rest on their right side, facing the side of the well. It was therefore the left dorsal aspect of the spinal column, rib cage, and pelvis which presented itself to excavators. While most of the remains appear to be *in situ*, the exposed left half of the rib cage has been disturbed. It has been suggested that this was done intentionally during the 1938 excavations in order to provide a more interesting photograph. Due to safety issues, it was only possible to expose the vertebral column up to the mid-thoracic vertebrae. It is therefore unclear how much of the upper body (upper thoracic and cervical vertebrae, clavicles, arms, shoulder blades, and skull) remains. Photographic evidence suggests that the 1938 excavators were only able to uncover a similar amount of the skeleton. The exposed vertebrae and ribs, as well as the sacrum and pelvis were recovered. Upon removal of the pelvis, the heads of the left and right femora were visible. These clearly extend into an at-present inaccessible section of the well and give hope to the idea that the lower limbs (and by analogy the upper body) survive intact. During excavation the thoracic vertebra of a large mammal (e.g. reindeer, cow) was found in close association with the pelvis; some smaller animal remains were also recovered during sieving

1.4 Skeletal inventory: recovered elements

Both halves of the pelvis, as well as the sacrum were taken up. The five lumbar vertebra as well as the lower five thoracic vertebra were also recovered. Four semi-complete ribs were recovered, as well as one smaller rib body fragment. Size and curvature suggest that these are not sequential ribs, supporting the idea that the ribs were disturbed for the purpose of photography during the 1938 excavations. Two second manual phalanges were recovered during sieving of the surrounding soil. Finally, one thin broken fragment of bone was recovered. It has been suggested that this is part of the mandible (Holck, pers. comm.), but this is not at all certain. The coloration of this fragment is inconsistent with that of the identifiably human remains. Appendix I provides a more detailed description of the completeness of the individual recovered elements.

1.5 Sex estimation

Both halves of the pelvis were used for identification of sex. Table 1 displays the results for the various sex indicators on the pelvis. The ventral arc, subpubic concavity, and the ischiopubic ramus ridge are scored on a three point scale: 1=female, 2=indeterminate, 3=male. The greater sciatic notch is scored on a five point scale, lower scores indicating female and higher scores indicating male. The pre-auricular sulcus is scored in a similar manner on a four point scale. The left half of the pelvis has damage to the greater sciatic notch and is missing the pubis symphysis, thus there is no data from these features. With the exception of the greater sciatic notch, which was given a score of 3 (indeterminate), all sex indicators fall into the male category. That the greater sciatic notch returned an ambiguous result is of no great concern, as this falls well within the range of natural variation for individuals of both sex. It can therefore be stated that this individual was almost certainly a male.

Element	Side	Ventral Arc	Subpubic concavity	Ischiopubic ramus ridge	Greater Sciatic Notch	Pre-auricular sulcus
Pelvis	R	3	3	3	3	4
Pelvis	L	n/a	3	3	n/a	3/4

Table 1. Sex estimation results for human remains from Sverresborg, Trondheim.

1.6 Age-at-death estimation

Estimation of age-at-death is based on evaluating age-related change in the skeleton associated with either the growth/development, or the degradation of the skeleton. In the present situation the most relevant indicators of age are aspects of the pelvis, the surface of the pubic symphysis and the auricular surface. The surface morphology of these features changes over time and have been systems have been developed to equate specific morphological stages with specific age ranges (although there exists a certain amount of variability). Two separate scoring systems are used for estimating age from the pubic symphysis, the Todd system (10 point system) and the Suchey-Brooks system (6 point system). An eight point system is used to estimate age from the auricular surface. In all of these systems, lower scores indicate younger individuals, higher score indicate older individuals. As mentioned above, the left pelvis is missing the surface of the pubic symphysis, thus there is limited ageing evidence available from this element. Table 2 reports the results. The features tend to share morphological affinities with multiple categories, and have thus been assigned scores between these categories (e.g. 3-4, as opposed to 3 or 4). All of these scores may be associated with an age range of 30-40 years old at death.

Element	Side	Pubic symphysis (Todd)	Pubic Symphysis (Suchey-Brooks)	Auricular surface
Pelvis	R	6-7	3-4	3-4
Pelvis	L	n/a	n/a	3-4

Table 2. Age-at-death estimation results for human remains from Sverresborg, Trondheim.

1.7 Size estimation

It is not possible to estimate height from the recovered material. The slight gracility of the pelvis suggests an individual who was not overly robust. These points will become clearer when the rest of the skeleton is recovered.

1.8 Pathology

The vertebrae display a range of pathologies. Schmorl's nodes, infections of the intervertebral disc which burrow into the articular surfaces of vertebral bodies, appear on the inferior and superior articular surfaces of first lumbar vertebra (L1) and continue on all subsequent vertebrae as one moves up the spine to the eight thoracic vertebra (T8). The number and depth of the nodes increases as one moves up the spine. The intervertebral disc between L3 and L4 is similarly infected and nodes can be seen on the corresponding articular surfaces. Similarly, heavy osteophytic development around the dorsal, superior margin of the L4 body, as well as the erosion of the surface adjacent to that margin suggest a back injury. This was first noted by Dr. Per Holck during his review of the material. Dr. Holck further suggests prolapse as the cause and estimates that such an injury may have occurred 5-10 years prior to death. L1-T11 show slight levels of compression. Exostoses appear to a greater or lesser extent on every vertebra. The neural arches of the thoracic vertebra show a particularly heavy development of exostoses. Taken as a whole, the recovered vertebrae tell the tale of a man who engaged in heavy physical activity, particularly lifting. This is somewhat at odds with the image of him as not particularly robust, but it may be more an issue of how and the frequency with which he was lifting rather than the actual weight. A range of symptoms may be associated with these pathologies, but none of them are inevitable. So he may have experienced chronic back pain or a range of neurological symptoms, or he may have experienced nothing. There is little pathological evidence present on the pelvis, although there is some slight evidence of the early development of osteoarthritis on the acetabula.

1.9 Summary

This is an interim report. If and when the rest of the skeleton is recovered our understanding of this individual will improve. Observations in the field as well as in the laboratory indicate a high probability that the rest of the skeleton survives, articulated and intact, in the well. It is unlikely that subsequent recovered material will change the present interpretations regarding sex and age-at-death (male, 30-40 years old), as the amount of evidence already available is overwhelming. Size estimates, both stature and robusticity, cannot be estimated from present material and require the remaining parts of the skeleton to be achieved. Initial pathological observations indicate numerous spinal conditions. Although none of these were necessarily problematic for the individual, it is highly likely that he experienced some symptoms associated with them.

1.10 References

Buikstra, J. E., & Ubelaker, D.H. (eds.) (1994): *Standards for Data Collection From Human Skeletal Remains*. Fayetteville: Arkansas Archeological Survey.

Appendix I. Identified species/elements and element completeness

Element	Species	Side	Completeness	Notes
Thoracic vertebra	Large mammal (e.g <i>equus</i> , <i>cervus</i> , <i>bos</i>)	Axial	Complete	Vertebral plates unfused
Rib	<i>Ovis</i> (lamb)	Unk.	Partial	-
Rib	<i>Ovis</i> (lamb)	Unk.	Partial	-
Rib	Medium sized mammal	Unk.	Partial	-
Pelvis	Homo sap.	Right	Complete	-
Pelvis	Homo sap.	Left	Pubic symphysis missing; greater sciatic notch partially damaged	-
Sacrum	Homo sap.	Axial	Part of S1 missing	-
Unknown	Unknown	Unk.	Partial	-
Vertebra (L5)	Homo sap.	Axial	Complete (3 fragments)	-
Vertebra (L4)	Homo sap.	Axial	Ventral facet of centrum partially eroded	-
Vertebra (L3)	Homo sap.	Axial	Complete	-
Vertebra (L2)	Homo sap.	Axial	Complete	-
Vertebra (L1)	Homo sap.	Axial	Complete	-
Vertebra (T12)	Homo sap.	Axial	Complete	-
Vertebra (T11)	Homo sap.	Axial	Complete	-
Vertebra (T10)	Homo sap.	Axial	Complete	-
Vertebra (T9)	Homo sap.	Axial	Complete	-
Vertebra (T8)	Homo sap.	Axial	Complete	-
Rib	Homo sap.	Left	Partial	-
Rib	Homo sap.	Left	Partial	-
Rib	Homo sap.	Left	Partial	-
Rib	Homo sap.	Left	Partial	-
Rib	Homo sap.	Unk.	Partial	-

2. Radiocarbon dating results on human rib fragment from Sverresborg, Trondheim
Beta Analytic, Inc.



BETA ANALYTIC INC.
DR. M.A. TAMERS and MR. D.G. FLOOD

4885 S.W. 74 COURT
MIAMI, FLORIDA, USA 33155
PH: 305-667-5167 FAX: 305-663-0964
beta@radiocarbon.com

REPORT OF RADIOCARBON DATING ANALYSES

Ms. Anna Petersen

Report Date: 11/3/2014

Norsk Institutt for Kulturminneforskning (NIKU)

Material Received: 10/27/2014

Sample Data	Measured Radiocarbon Age	$^{13}\text{C}/^{12}\text{C}$ Ratio	Conventional Radiocarbon Age(*)
Beta - 394180 SAMPLE : TA2014-22 ANALYSIS : AMS-Standard delivery MATERIAL/PRE-TREATMENT : (bone collagen): collagen extraction: with alkali 2 SIGMA CALIBRATION : Cal AD 1020 to 1165 (Cal BP 930 to 785)	810 +/- 30 BP	-17.3 ‰	940 +/- 30 BP

Dates are reported as RCYBP (radiocarbon years before present, "present" = AD 1950). By international convention, the modern reference standard was 95% the ^{14}C activity of the National Institute of Standards and Technology (NIST) Oxalic Acid (SRM 4830C) and calculated using the Libby ^{14}C half-life (5568 years). Quoted errors represent 1 relative standard deviation statistics (68% probability) counting errors based on the combined measurements of the sample, background, and modern reference standards. Measured $^{13}\text{C}/^{12}\text{C}$ ratios (delta ^{13}C) were calculated relative to the PDB-1 standard.

The Conventional Radiocarbon Age represents the Measured Radiocarbon Age corrected for isotopic fractionation, calculated using the delta ^{13}C . On rare occasion where the Conventional Radiocarbon Age was calculated using an assumed delta ^{13}C , this ratio and the Conventional Radiocarbon Age will be followed by **. The Conventional Radiocarbon Age is not calendar calibrated. When available, the Calendar Calibrated result is obtained from the Conventional Radiocarbon Age and is listed as the "Two Sigma Calibrated Result" for each sample.

CALIBRATION OF RADIOCARBON AGE TO CALENDAR YEARS

(Variables: C13/C12 = -17.8 ‰; lab. mult = 1)

Laboratory number **Beta-394180**

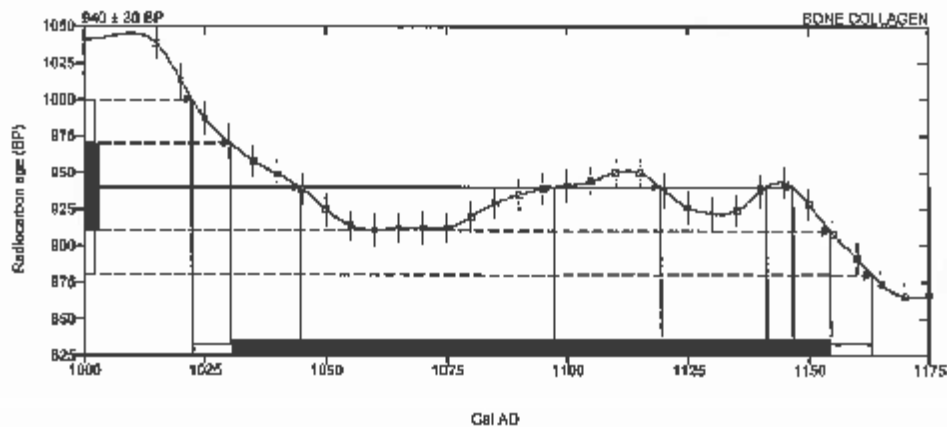
Conventional radiocarbon age **940 ± 30 BP**

2 Sigma calibrated result **Cal AD 1020 to 1165 (Cal BP 930 to 785)**
95% probability

Intercept of radiocarbon age with calibration
curve

Cal AD 1045 (Cal BP 895)
Cal AD 1095 (Cal BP 855)
Cal AD 1120 (Cal BP 830)
Cal AD 1140 (Cal BP 810)
Cal AD 1145 (Cal BP 805)

1 Sigma calibrated results **Cal AD 1030 to 1155 (Cal BP 920 to 795)**
68% probability



Database used
INTCAL13

References

Mathematics used for calibration scenarios

A Simplified Approach to Calibrating C-14 Dates, Talma, A. B., Vogel, J. C., 2003, Radiocarbon 35(2), 317-322

References to INTCAL13 database

Reimer P.J. et al. IntCal13 and Marine13 radiocarbon age calibration curves 0-50,000 years cal BP, Radiocarbon 55(4):1869-1887.

Beta Analytic Radiocarbon Dating Laboratory

4965 S.W. 74th Court, Miami, Florida 33155 • Tel: (305)887-8187 • Fax: (305)883-0054 • Email: beta@radiocarbon.com

Page 3 of 3

3. Marine reservoir correction and calibration of radiocarbon dating results

Dr. Sean Dexter Denham
Arkeologisk Museum, Universitetet i Stavanger

The need to correct for the marine reservoir effect in radiocarbon ages is well known. Differences in the rate at which carbon travels through the marine environment can cause radiocarbon dates based on carbon from the marine environment to appear younger than they actually are. The average difference is around 400 years. The method for correcting this involves calculating what percentage of the dated carbon is marine in origin, and how many years this equates to in terms of the average 400 year difference. There are local variations to this difference which should be taken into account if they vary significantly from the average (in the present case they do not).

In the present situation, the correction involves calculating the percentage of marine protein which comprised the individual's diet. The $\delta^{13}\text{C}$ value (the ratio of carbon-13 to carbon-12 in the sample), obtained as a byproduct of the radiocarbon dating via AMS, can be taken as a proxy of this value. A higher $\delta^{13}\text{C}$ value indicates a higher percentage marine protein in the diet and vice versa. The calculation of percentage of marine protein in the diet is as follows:

$$100 \times \frac{(x - y)}{(z - y)}$$

where x is the measured $\delta^{13}\text{C}$ value for the sample, y is expected $\delta^{13}\text{C}$ value for a diet with no marine component (i.e. 100% terrestrial based diet), and z is expected $\delta^{13}\text{C}$ value for a diet completely composed of marine based protein (i.e. 100% marine based diet) (Schulting, pers. comm.; Rasmussen *et al.*, 2009). In this calculation, the values chosen of y and z are of critical importance, and various models have been suggested. For the present situation, two models are used as well as an average of these two. Table 1 presents the relevant information for the calculations as well as the results.

	Source	x	y	z	% marine diet
Model 1	Schulting, pers. comm.	-17,3	-21	-12	41,1
Model 2	Rasmussen et al., 2009	-17,3	-19,8	-10,9	28,1
Model 3	Average Model 1 & Model 2	-17,3	-20,4	-11,5	34,8

Table 3. Calculation of percentage of marine component in diet of individual recovered from Sverresborg, Trondheim

The conversion of these percentages into corrections for the marine reservoir effect as well as calibration/conversion of the corrected radiocarbon age into calendar dates was achieved using the CALIB program (Stuiver *et al.*, 2015). Table 2 displays the results. As can be seen, the expected date of 1197 AD falls well within the 2σ ranges for all three models. There is, therefore, strong evidence to suggest that this individual is, in fact, the individual mentioned in *Sverressaga* as having been cast into the well during the siege of Sverresborg.

	Conventional radiocarbon age BP	cal Calendar age AD (2σ)
Model 1	940 \pm 30	1190-1285
Model 2	940 \pm 30	1154-1268
Model 3	940 \pm 30	1170-1273

Table 4. Calibrated/marine reservoir corrected calendar ages, based on three separate models for calculation of percentage marine diet, for human remains recovered from Sverresborg, Trondheim.

3.1 References

Rasmussen, K. L., Bjerregaard, P., Gommesen, P. H., and Jensen, O. L. 2009. Arsenic in Danish and Swedish Mesolithic and Neolithic human bones – diet or diagenesis? *Journal of Archaeological Science*, 36, 2826–2834.

Stuiver, M., Reimer, P. J., and Reimer, R. W. 2015. CALIB 7.1.

4. Paleobotanisk rapport Sverresborg

Sara Westling

Arkeologisk Museum, Universitetet i Stavanger

En makrofossilprøve ble tatt ut fra mageregionen av skjelettet fra brønnen på Sverresborg.

4.1 Analyse av makrofossil

Prøvens volum var ca. 100 ml og 50 ml ble tatt ut til analyse. Prøven ble våtsiktet og fraksjonert på sikter med maskevidde 1 mm, 0,5 mm og 0,25 mm. Den ble siden sortert og oppbevart i vann. Preparering og sortering ble utført av Tamara Virnovskaia. Til både sortering og analysearbeidet ble stereolupe med forstørrelse 7,5x til 112,5x brukt.

I makrofossilanalyse er identifisering basert på det at diasporer, dvs. frø, frukter, nøtter samt andre plantedeler har morfologiske særtrekk som kan danne grunnlag for identifikasjon til art, slekt eller familie. Ved identifiseringa utnyttet referansesamlingen ved AM samt bøker og digitale oppslagsverka med illustrasjoner og beskrivende tekst. Følgende hjelpemidlene er relevante for identifisering av førhistoriske planterester fra Nord-Europa: Anderberg (1994), Beijerinck (1947), Berggren (1969; 1981), Bertsch (1941), Cappers et al. (2006), Dombrovskaja et al. (1959), Katz et al. (1965; 1977), Korsmo (2001) og Schoch et al. (1988). Nomenklaturen for vitenskapelige og norske navn på planter benyttet i tekst, diagram og tabeller er etter Lid & Lid (2005) og for sopp <http://webtjenester.artsdatabanken.no/Artsnavnebasen>. Analysen er utført av paleobotaniker Sara Westling.

Både utsorterte planterester og restmaterialet etter sortering er tatt vare på med tanke på eventuell senere utnyttelse til analytiske formål og som en mulig kilde til forskning innen norsk paleobotanikk, miljøhistorie og landskapsutvikling i framtida. 50 ml av prøven gjenstår også ubehandlet.

4.2 Resultat

Alle frø var uforkullede. Det ble også funnet fragmenter av trekull, plantestengler, brente og ubrente bein og meitemarkkokonger. En større ubrent beinbit var også i prøven. Den ble tatt om hand av Dr. Sean Dexter Denham og inkludert i den osteologiske analysen.

Norsk navn	Latinsk navn	Antall frø
Linbendel	Spergula arvensis	3
Vassarve	Stellaria media	2
Fiol, uspesifisert	Viola	2
Marikåpe, uspesifisert	Alchemilla	1
Krekling	Empetrum nigrum	1
Starr, trekanta nøtt	Carex tristigmaticae	4
Starr, flat nøtt	Carex distigmaticae	2
Gress, uspesifisert	Poaceae	2
Ikke identifisert frø	Varia	7

Tabell 5. Frømateriale fra prøver tatt fra Sverresborg.

4.3 Tolkning

Blant frømateriale i funnet er det kun krekling som framstår som en mulig matplante. Den er dokumentert på boplasser fra steinalder og oppover og er omskrevet også i kulturhistoriske kilder (Høeg 1976, Henriksson 1978). Linbendel og vassarve er åkerugress som kan ha blitt spist sammen med dårlig rensket korn men de er også vanlig forekommende på annen mark og kan ha vokset i

området rundt brønnen. Starr, gress, marikåpe og fiol har sannsynligvis ikke vært del av mageinnholdet men har vokset i eller rundt brønnen.

Prøven inneholdt også en del sand og silt og det er tydelig at det ikke er snakk om rent mageinnhold. Skjelettet har ligget relativt ubeskyttet i brønnen i lang tid og sannsynligvis har frø og annet fra omgivelsene blitt vasket ned gjennom jordmassene og blandet seg med mageinnholdet og det som allerede lå på bunn når det havnet der.

4.4 Litteratur

- Anderberg, A-L. 1994. *Atlas of seeds and small fruits of Northwest-European plant species: Part 4. Resedaceae-Umbelliferae*. Swedish Museum of Natural History. Stockholm. 281 s
- Beijerinck, W. 1947. *Zadenatlas der Nederlandsche Flora*. Wageningen.
- Berggren, G. 1969. *Atlas of seeds and small fruits of Northwest-European plant species: Part 2. Cyperaceae*. Swedish Natural Science Research Council. Stockholm. Lund. 68 s.
- Berggren, G. 1981. *Atlas of seeds and small fruits of Northwest-European plant species: Part 3. Salicaceae - Cruciferae*. Swedish Natural Science Research Council. Stockholm. 261 s.
- Bertsch, K. 1941. *Früchte und Samen: ein Bestimmungsbuch zur Pflanzenkunde der vorgeschichtlichen Zeit. Handbücher der praktischen vorgeschichtsforschung*. Stuttgart. F. Enke. 247 s.
- Cappers, R.T.J., Bekker, R.M. & Jans, J.E.A. 2006. *Digitale Zadenatlas van Nederland (Digital seed atlas of the Netherlands)*. Barkhuis Publishing & Groningen University Library. Groningen 2006.
- Dombrovskaja, A. V., Korenyeva, M. M. & Turemnov, S. N. 1959. *Atlas of the Plant Remains Occurring in Peat*. Leningrad & Moskva.
- Henriksson, J. 1978. *Vartill våra växter duga*. Kroppefjälls hembygdsförenings förlag Dals-Rostock.
- Høeg, O.A. 1976. *Planter og tradisjon*. Universitetsforlaget.
- Katz, N. Ya., Katz, S.V. & Kipiani, M.G. 1965. *Atlas and keys of fruits and seeds occurring in the Quaternary deposits of the USSR*. Nauka, Moskva. 365 s (Russisk tekst)
- Katz, N. Ya., Katz, S.V. & Skobeyeva, E.I. 1977. *Atlas of Plant Remains in Peat*. Nedra, Moskva & Leningrad. 371 s (Russisk tekst).
- Korsmo, E., Videm, T. & Fykse, H. 1981. *Korsmos ugrasplansjer*. Landbruksforlaget. 295 s.
- Schoch, W. H., Pawlik, B. & Schweingruber, F.H. 1988. *Botanical macro-remains*. Paul Haupt Publisher, Bern & Stuttgart. 227 s.

**Per Holck,
prof.em., dr.med.**

ANATOMISK AVDELING
Antropologisk seksjon
INSTITUTT FOR MEDISINSKE BASALFAG
UNIVERSITETET I OSLO

Postboks 1105 Blindern, 0317 Oslo
Tlf.: 22 85 14 00; Fax: 22 85 12 78
e-mail: per.holck@medisin.uio.no

Jenny Kalseth,
NTNU Vitenskapsmuseet,
Erling Skakkes gate 47
7034 Trondheim.

Oslo 2/12-14

SKJELETTFUNNET FRA SVERRESBORG. MUSEETS TILVEKSTNR. 188808.

Jeg takker for å ha fått mulighet til å se skjelettrestene som ble funnet i en brønn på Sverresborg. Skjelettet har visstnok blitt undersøkt av NIKU, men noen egentlig rapport derfra er jeg ikke gjort kjent med.

Skjelettet er av gråbrun farge, og er ufullstendig og delvis defekt. Det består av begge bekkenhalvdeler, korsbenet, 5 brysthvirvler, 5 lendehvirvler, 4 venstresidige ribben, 2 fingerknokler (midtfalanger, trolig 2. eller 4. finger, men usikker side), en bit av underkjevens høyre side. Det er dessuten dyrebene til stede: en ryggvirvel av ungt storfe, samt 3 mindre ribben (muligvis ung sau).

Skjelettet har tilhørt en voksen mann. Kjønnnet er bedømt ut fra formen på den store bekkenutskjæringen (*incisura ischiadica major*), som er smal. Alle skjelettrestene har samme preg og synes å stamme fra samme individ.

Individets levealder er bedømt til mellom 30 og 40 år, vurdert på grunnlag av symfyseflatenes utseende (noe ujevne, men uten skarpe kanter). Ingen mediale ribbensender eller aldersbestembare skallefragmenter er bevart.

Det er ingen rørknokler bevart, og kroppshøyden kan derfor ikke angis. De gjenværende delene av skjelettet har ingen markante muskelfester, og det er derfor sannsynlig at vedkommende har vært spinkel, iallfall ikke særlig kraftig bygget.

Det er forkalkninger (*spondylose*) på 3. og 4. lendehvirvellegeme ($L3 + L4$), mens de øvrige hvirvellegemene er normale. Dette gir mistanke om at vedkommende har hatt en ryggskade som ligger 5-10 år forut for sin død – muligvis et prolaps. Likevel ser det ut til at personen har «brukt» ryggen mye (f.eks. båret tungt over lange strekninger, hatt tungt kroppsarbeid i bøyd stilling e.l.), for de aller fleste av lenderyggens fasettledd viser brem-lignende forkalkninger, både på høyre og på venstre side. Det er imidlertid ingen forkalkninger i hofte- eller fingerleddene. Andre patologiske trekk kunne ikke sees.

Underkjevefragmentet stammer fra den såkalte «kjevevinkelen». Det virker litt usannsynlig at et intravitalt traume (eller postmortal knusning) skulle få underkjeven til å brette akkurat her (hyppigst brekker underkjeven mellom fortennene). Siden denne

bruddflaten var påfallende rett, kunne man mistenke at bruddet skyldtes et hugg, men noen sikre spor etter våpen kunne ikke sees i bruddflaten, tross undersøkelse med stereomikroskop.

De menneskelige skjelettrestene skal være radiocarbon-datert. Jeg vil foreslå at også minst ett av dyrebena (lagt i separat eske) dateres, da jo en lik (eller høyere) alder kunne tyde på at «brønnen» i virkelighet allerede var – eller samtidig ble – et avfallsdepot. Jeg utelukker ikke at flere benfunn kan gjøres på stedet, iallfall skulle de langt mer solide og holdbare lår- og skinnebena kunne gjenfinnes.



Per Holck,
prof.em., dr.med.

**SALON-
MØBLER**

Nyheter i strålende utvalg.
Basaren ved Bybroen

Adresseavisen

(Trondhjems Adressekontors Efterretninger).

**KULL og
KOKS**

Ring 3683 - 3698

Schjetlein & Røskaff

Uroligheter i Frankrike, nederlaget søkes hevet

Det dyre brennevin.

Grensen er nådd for omsetningen.

Kjøpeevnen klarer ikke mer.

PRIVATTELEGRAM.

OSLO 1. En av Vinmonopolets utsalgschefer uttaler at prisforhøielsen neppe kommer til å medføre noen nedgang i omsetningen, og den ekstraintekt som det nu regnes med, vil vel formodentlig holde. En annen ting er det at selve omsetningen neppe kan drives stort høiere i sin almindelighet, fordi kjøpeevnen ikke klarer mer. Det er altså rett og slett tidene som kommer til å sette en begrensning. For utsalgene kommer forholdet ubehagelig nok foran jul, og betjeningen må gå rundt med prislister og passe på hvert eneste merke for ikke å gjøre noen feil. Med hensyn til omsetningen av sterke viner har en av utsalgsbestyrerne inntrykk av at det ikke lenger drikkes så meget av dem som før brennevinsforbudet blev ophevet. Folk kjøper nu brennevin og lette viner i stedet, og alle lette viner, rødvin f. eks., er uforandret i pris.

Forhøiede takster ved jernbanen.

På grunn av det økende underskudd

OSLO, 1.:

Med ARBEIDSDEPARTEMENTETS samtykke har statsbanenes hovedstyre under henvisning til det økende underskudd nu utnyttet den bemyndigelse man fikk av stortinget i vår til å regulere visse godstariffer. Fra 5. desember er taksten for småpakker forhöiet med 10 øre og ellers med 5 pct. for stykkgodsendinger. Etter hvad Sjøfartstidende får opplyst regner jernbanen med at denne forhøielse vil bringe en årlig merinntekt på 1 million kroner. IMDLERTID forslår ikke dette langt, hvorfor jernbanen har oversendt departementet forslag om takstforhöielse, og i regjeringen drøfter man nu hvor langt man skal våge å gå i forslag til stortinget for kommende budgettår, meddeler bla-det.

APOTEK Natl- og søndagsvakt: Nordstjernen, Ladejarler

Blir hotellstreiken i Oslo avblåst idag?

Forslag fremsatt

PRIVATTELEGRAM.

OSLO, 1.:

RIKSMEGLINGSMANNEN har fremsatt forslag i hotell- og restaurantkonflikten, og svar skal avgis imorgen kl. 15. Arbeiderbladet skriver at hvis arbeidet ikke kan bli gjenopptatt lørdag, vil det måtte bli en utsettelse helt til mandag, og det har man nu når man er kommet så langt, lyst til å undgå.

Tyskeren spiste et lommestørklær for å springe i luften.

Den mystiske utlending besluttet utvist.

Den mystiske tysker som politiet i Trondheim for en tid siden måtte ta vare på, er nu besluttet utvist. Han kom fra Narvik og oppgav at han var politisk flyktning. Da det viste sig at han overfor politiet hadde avgitt uriktige forklaringer, blev han innsatt i arrest mens man foretok undersøkelser i utlandet. Det blev konstateret at mannen ikke er politisk flyktning, og han vil derfor nu bli hjemsendt.

Mannen har den korte tid han har opholdt sig her, skaffet myndighetene adskillig bryderi. Han er blind på det ene øie, og under et slagmål fikk han skadet sitt andre øie. I fengslet spiste han glass, idet han knuste en liten medisinf flaske. Etter et sykehusopphold var han helt restituert igjen, men forleden satte han tillivs et lommestørklær. Det vil si ingen visste hvad han egentlig hadde spist, men at det var noe usedvanlig, avslørte røntgenbilledet. Selv sa han til besøkende på sykehuset, at det han hadde spist vilde ha til følge at han vilde springe i luften! Nu, så galt skjedde ikke, og som sagt er det nu konstateret at det var et lommestørklær.

Han har hele tiden opptrådt meget anmassende, bl. a. har han forlangt å få en kvinnelig sekretær som kunde maskinskrive, og ønske som ikke blev ham oppfylt. Han sendte også bud til Adresseavisens kriminalmedarbeider, med anmodning om å besøke sig på sykehuset, idet han hadde en «viktig» beskjed å gi. Det gikk heller ikke.

Nu venter man bare på centralpasskontorets godkjennelse av utvisningsbeslutningen.

Fengslingskjennelse blev igår av sagt i Akers forhörsrett over kjøpmann Fjeld fra Slependsen siktet for brandstiftelse på sin eiendom. Fjeld erkjenner sig ikke skyldig.

Opsiktvekkende historisk funn på Sverresborg.

Skjelett i bunnen av den gamle brønn.

Baglernes offer som ifølge sagaen blev kastet i brønnen i 1197?

Vil funnet kaste lys over borgens skjebne under Håkon Håkonsson?

UNDER GRAVNING i den historiske brønnen på Sverresborg er det igår i henvend 5 meters dybde avslørt et opsiktvekkende funn: be rester som de sakkynlige med overveiende sannsynlighet fant å være et menneskeskjelett. De forestående undersøkelser vil kaste lys over saken, men det synes nærliggende å sette funnet i forbindelse med sagaens beretning om baglernes overrumpning av Sverresborg i 1197, da de angivelig kastet en mann i brønnen og fylte den med sten for de brente og edela borgene og drog sin vei.

SKULDE FUNNET utledes som bevis for hvad sagaen sier, er det ikke bare av veldig betydning for vurderingen av Sverres kongesaga, men også et tegn på at Håkon Håkonsson



Ovenfor en del av borgens avdekte murrester med brønnen i nærheten. Treet på billedet vokser ved brønnkanten.

son ikke har restaurert Sverresborg såvidt meget at brønnen — det eneste vauktak på stedet — blev renset op.

Den gjentfylte brønn.

MANGE AV de besøkende på Sverresborg — særlig de som hadde nærmere interesse for historiens beretninger om det ærverdige oldtidsminne — har stilt spørsmål om den gamle brønnen på borgplataet. Man har lurt på hvad den vel kunde inneholde og tenkt på Sverres sagaens beretning om baglernes fremferd da de brøt ned og brente Sverres byggverker og kastet en av borgens menn i brønnen for etterpå å fylle den helt med sten.

Man har nemlig intet kjennskap til at brønnen noensinne er gravet ut. I kaptein Ziegler's tid blev det påbegynt utgravning av brønnen — antagelig i 80-årene — men arbeidet blev innstilt, visstnok fordi man ikke fikk lenset brønnen for vanntilsigt.

FØRST I HØST blev utgravningsarbeidet for alvor satt i gang. Sommeren og høsten var tørr og fin,

det var usedvanlig lite vanntilsigt og overhodet en gunstig anledning. Samtidig muliggjorde kommunens bidragsarbeide at to mann kunde holdes i gang med gravningen.

Fyllt med sten fra borgmurene.

TIDLIGERE har det neppe vært gravd lenger ned enn et par meter, forteller amanuensis Tiller på Sverresborg som vi talte med igår kveld. — Men arbeidet nu hadde nådd en dybde på omtrent 5 meter da funnet blev gjort. Brønnen var vesentlig fylt med sten, og det er ingen tvil om at den skrev sig fra de gamle borgmurene, en del rimeligvis også fra utrasinger av selve brønnen. Innimellem bestod fyllingen av kulturjord og grus.

GRAVERNE støtte på rester som var fastklemt mellom stenene. Vi har ikke gått videre med gravningen etter dette, men deser ut som om det angivelige skjælett ligger på selve bunnen av brønnen.

Tre låger undersøkte be restene.

FOR SIKKERHETS skyld blev fortsettes 7. side, spalte 1.

Kommunistoptøier i Lille og Nantes.

Streikene besvares med lockout.

Frankrike skal skaffes arbeidsro.

PRIVATTELEGRAM.

PARIS 1.

MED EN FORUROLIGENDE serie av voldshandlinger som veentlig har funnet sted i de nordfranske distrikter og sydfranske byer, har de kommunistiske arbeidere idag forsøkt å hevne det nederlag de led igår. Og det fryktes at fagforeningsledelsen fra nu av vil organisere en formelig geriljakrig som avløsning av gårsdagens mislykkede generalstreik.

OVER HELE FRANKRIKE har arbeidsgiverne idag besvart gårsdagens streiker med lockout. Således er 5 av de store flyfabrikker i Paris-distriktet lukket og arbeidene formelt avskjediget. Samme fremgangsmåte er fulgt i andre virksomheter, både private og nasjonaliserte. For den siste kategoris vedkommende har statsminister Daladier personlig truffet lockoutbeslutningen.

EN REKKE STEDER har arbeiderne for å bli gjeninntatt måtte underskrive kontrakter som er avfattet av arbeidsgiverne uten forhandling med fagforeningene og som er vesentlig ufordelaktigere enn de brutte kollektive avtaler. I de fleste fabrikker gjelder avskjedigelsen imidlertid bare de arbeidere om har deltatt i de siste dagers streiker.

Fortsettes siste side, spalte 2.

Straffen rammer Jouhaux.

Fratas sine offentlige tillitshverv.

PARIS 1.

I EN MEDDELELSE som regjeringen har sendt ut ikveld heter det at de personer innen statsforvaltningen eller virksomheter avhengig av staten som har gitt ordre til JOUHAUX streik eller har streiket selv fratras sine offentlige tillitshverv og mandater.

BLANDT DEM som i første rekke rammes av regjeringens straffebestemmelser er den faglige landsorganisasjons generalsekretær, Leon Jouhaux som er medlem av representantskapet for Frankrikes bank og innehar flere andre offentlige tillitshverv, bl. a. i statsbanene. Han vil nu bli fratatt disse hverv.

KORT FORTALT

NY BARNSTJERNE



En ny Shirley Temple? Den lille fem år gamle Kay Tapscott har nettop avsluttet en flerårig kontrakt med et filmselskap som sikrer henne en ukeogasje på flere hundre dollars. Hennes første film, hvor hun optrer under navnet Marilyn Kay, er snart ferdig.

Generalauditor Pürschel gav igår i den konservative riksdagsgruppes møte meddelelse om at han har meldt sig ut av den konservative riksdagsgruppe, men ikke av det konservative folkeparti, meldes fra København.

Meglingsforslaget i meierikonflikten er vedtatt av begge parter.

Malmiskibningen fra Narvik vil bli øket fra nyttår, forlyder det. Hittil i år er skibet 6,4 mill. tonn.

15,000 flyktninger vil Australiasambandet gi innreisettillatelse for i de kommende 3 år.

Ballongsperringer for det tyske luftforsvar har man nu for første eksperimentert med. Forsøket skjedde i Leuna-verkene ved Halle og betegnes som vellykket.

Chamberlain meddelte som svar på et spørsmål i underhuset igår at de to opbragte kornskibene til England er frigitt av Myndighetene på Palma.

von Ribbentrops tidligere bebudede, men utsatte besøk i Paris er fastsatt til mandag, meldes fra Berlin.

En voldsom snestorm har rast over store deler av Utha. Et sted ved Midvale kjørte en buss med skolebarn inn i et godstog og 26 barn blev drept.

FIRE SYSTEMER

Wall Street Journal gir følgende definisjoner på 4 kjente systemer:

- Socialisme betyr at hvis du har 2 kyr, skal du gi den ene til din nabo.
- Kommunisme betyr at du skal gi dem begge til staten, som gir dig melk tilbake.
- Fascisme betyr at du beholder begge kyrne, men staten får melken og gir dig litt igjen.
- New Deal betyr at du skal skyte den ene ku, melke den annen og derpå stå melken ut.

En høitidelig minnegudstjeneste i anledning av dronning Mauds død blev arrangert av den norske legasjon i den anglikanske kirke i Paris igår.

Blue Master

ET MESTERSTYKKE AV EN AMERICAN BLEND 6 ØRE

Den vinner på sin naturlige friskhet.

"TOASTED" CIGARETT. J. L. TIEDEMAN

Nika alkoholfri Festkrem på champagneflasker. En pyrd for bordet. Trønderisk produkt. H. HANSEN & SØN A/S Etabl. 1879.

ADRESSEAVISENS OG SLUMMENS JULE LOTTERI

La klokken ringe GOD JUL for alle i vår by! Aftenutlodning igår nr. 6161

Pass på tennene!

SI-KO

tannpasta

Videnskapen gjør stadig nye landvinninger — også på munnpleiens område — og det har ingen verdi å bruke tannpleiemidler kun fordi de måtte være kjent fra våre besteforeldres tid. Tvert imot. Det er videnskapelig forskning og erfaring som ligger bak SI-KO Tannpasta fra første stund. Derfor blir da også SI-KO Tannpasta anbefalt praktisk talt av hele den norske fannlægestann.

I år har SI-KO gjort sitt nye oppsiktsvekkende fremstøt:

den bakteriedrepende tannpasta

SI-KO Tannpasta dreper kulturer av bakterier i kortere tid enn 1 minutt i en pastaopløsning av kun 10 0/0. Anvend en fuktet børste — ikke mere vann — så får De en pastaopløsning med denne store bakteriedrepende evne under hele tannbørstningen.

SI-KO

„den bakteriedrepende tannpasta“



Uhindret vekst av kultur av Lactobacillus Acidophilus.



Anvendt samme kultur som til bilde 1. — Ingen vekst etter 1 minuts behandling med 10 0/0 opløsning av SI-KO Tannpasta.



Uhindret vekst av kultur av Actinomyces.



Anvendt samme kultur som til bilde 3. — Ingen vekst etter 1 minuts behandling med 10 0/0 opløsning av SI-KO Tannpasta.

Sverresborg.

Fortsettelse fra 1. side.

tre læger tilkalt igår middag. Av funnet blev det trukket frem en del som man med overveiende sannsynlig fant å kunne identifisere som ryggrad, beckenben og lårben av et menneskeskjelett. Benene var mørke — og hvis det virkelig dreier sig om baglernes offer har da også skjelettet ligget i bronnen i 750 år. Man kunde dog ikke foreløpig trekke noen slutning om skjelettets alder, heller ikke om det var et kvinne- eller mannskjelett.

Brønnen og funnet tildekket.

Av funnet blev intet ytterligere rørt. Man dekket brønnen til og varslet arkitekt Fischer ved Universitetets oldsaksamling i Oslo, hvis opgave det blir å ta sig nærmere av saken. Amanuensis Tiller vilde ikke igår kveld trekke noen som helst slutning av det opsiktsvekkende funn. Det må overhodet omhyggelige og langvarige undersøkelser til forvidenskapen kan gi positive holdpunkter for funnets egentlige betydning.

Saga sier - -

Snorres velkjente beretning i Sverres saga om Sverresborgs overgivelse til baglerne forteller at baglerne i 1197 kom nordover til Trondheim og kring-satte Sverresborg. Torstein Kupad, Bjelve Skindstak og Aasgaut holdt borgen med vel 80 mann. En dag kom bisp Nikolaus og sa til Torstein, som var høvdningen på borgen, at det kunde være farlig for ham å holde den, siden

hun og blev da innhentet på Steinkjer og bragt tilbake. I forberedelsen blev hun idomt 60 dagers fengsel som blev gjort betinget. Nu efterskes hun som sagt igjen av politiet, men er altså forsvunnet. Hvorhen, er det foreløpig ingen som har greie på.

han var i bønn. Han kunde miste mere andre steder. Nikolaus siktet til Torsteins gård, Gaustaan, som han truet med å rane og brenne. Torstein og Bjelve rådslo og blev enige om å gi op borgen. Dette visste de andre på borgen ingen ting om. Gjennem en hemmelig dør (det blev for et par år siden fastslått av arkitekt Fischer at den virkelig hadde eksistert på Sverresborg) gikk Torstein hen å talte med en av baglerne, Gudbrand Unge. Det blev avtalt slik at baglerne skulde komme inn gjennem den hemmelige døren om natten og Gudbrand lovet alle som var i borgen liv, søber og klar.

Om natten kom baglerne inn i borgen. De intetanende mannskap blev overrumplet og fikk beholde liv og klar, men bare noen få søber. Aasgaut og Bjelve drog etter dette ut på landsbygden, men Torstein gikk i tjeneste hos baglerne.

Sagaen beretter så at baglerne tok alt gods i borgen og etterpå brente de alle husene som var der. De tok en død mann og kastet ham ned i brønnen og hadde sten i til den var fylt. For de drog bort, brøt de med alle murene og brente alle langskibene til kong Sverre. Så for de til Oplandene og syntes de hadde tatt en masse gods.

Vil funnet kaste helt nytt lys over Sverresborgs historie?

— Hvilke slutninger mener De man kan trekke av funnet, forutsatt det virkelig kan settes i forbindelse med bagler-beretningen? spør vi Sverresborgs «beboer» og utmerkede kjenner, amanuensis Tiller. — Ja, kan det skaffes sannsynlighet for en slik forutsetning, vil funnet utvilsomt være meget betydningfullt. Det er meget som blir rart da, bortsett fra at skjelettfunnet i sig selv jo er en rar historie. For det første vil da funnet i hoi grad støtte pålideligheten av Sverres saga, som forøvrig skal være blitt diktert av kong Sverre selv. Men det vil også åpne veien

til nye slutninger om Sverresborgs skjebne etter 1197. Man har gått ut fra at Håkon Håkonsson fornybygget borgen i begynnelsen av 1200-tallet. Ved hans død berette sagaen om hans gode gjerninger blandt annet at han «gjorde murer rundt borgen på Stenbergens». Man har tydet det slik at kong Sverres sønnesønn lot borgen bygge op igjen. Men det er da rent merkelig at han ikke har rensset brønnen. Den var nemlig det eneste vanntak og helt påkrevd, hvis de skulde bo folk der. Som sagt, sier amanuensis Tiller, skal man imidlertid ikke trekke forhastede slutninger, men vente og se. Det kan på langt nær bringes noen klarhet i dette i løpet av en dag eller en kveld.

Videnskapen vil vente og se.

Arkitekt Fischer i Oslo vilde ikke igår uttale noen formodning om funnet og dets verdi før næiere undersøkelser er foretatt.

Konservator Th. Petersen kom først igår kveld tilbake fra forskningsfondets møte i Oslo. Han stilte sig meget interessert da vi forela ham meddelelsen om funnet, men vilde også la en nærmere undersøkelse gå foran noen som helst slutning eller uttalelse om saken.

En pekepinn viktigere enn benrestene?

Hvad videnskapen enn kan bli enig om ved undersøkelsen av benrestene, er det mulig at en annen bestanddel av det opsiktsvekkende funn kan gi en god pekepinn. Man har nemlig sammen med skjelettdelene i det lille område som foreløbig er rørt, også funnet en slags sko eller toffel. Det er ikke umulig at denne gir et endog avgjørende holdpunkt. Og videre må man regne med at ytterligere lys blir kastet over borgen og dens mysterium når en fullstendig utgravning under kyndig ledelse er foretatt. Inntil dette har funnet sted, vil vi som videnskapen vente og se.

Frivillige til det civile og militære forsvar i England.

Ikke tvungen innregistrering.

Landsomfattende tjenesteorganisasjon bygges op.

LONDON 1. I UNDERHUSETS møte idag avgav lordsseglbevarer Sir John Anderson en erklæring angående den nasjonale frivillige tjeneste. Regjeringen er kommet til den slutning at tvungen innregistrering for øieblikket ikke er nødvendig eller ønskelig.

DEN FØRSTE foranstaltning regjeringen vilde gjennomføre var utgivelsen av en håndbok eller guide inneholdende enkeltheter i

forbindelse med alle de tjenesteydelser hvortil det kreves frivillige til landets civile og militære forsvar. Det vil, erklærte Anderson, bli fremhevet i boken at personer som er beskjeftiget i nøkkelvirk-somheter tjener staten best ved å forbli i det arbeide som de er utdannet i, og at regjeringen iallfall til å begynne med søker utenfor deres rekke etter rekrutter til de forskjellige forsvarsgrener. Enhver husholdning i hele landet vil få utlevert et eksemplar.

I TILSLUTNING hertil vil det straks bli tatt skritt til å bygge op en landsomfattende tjenesteorganisasjon med lokale komitèer rundt om i landet. Jeg håper, sa lordsseglbevareren, å kunne få opprettet denne nye organisasjon omkring midten av januar, og så vil vi sette i gang en rekrutterings-agitasjon for alle de forskjellige tjenestegrener som det trenges frivillige til.

NAR DISSE PLANER er fullbyrdet vil vi ha registre over alle frivillig innrullerte til de forskjellige hjelpejenester og den civile forsvarstjeneste.

OSLO 1.: Vinmonopolets styre har idag behandlet striden med tollerne på Hasle-anlegget om kontrollen. Det blev besluttet å sende en henstilling til finansdepartementet om saken, og efter hvad Dagbladet forstår hevder styret at også tollerne skal gå igjennem kontrollen.

Tollerne hadde streket i tre dager fordi de nektet å gå gjennom kontrollen.

Ny gate mellom Klæbuveien og Holtermanns vei.

Den gamle jernbanelinje på Selsbakk blir ferdigsvei.

For å få tilfredsstillende bussforbindelse i stand i et boligstrøk mellom Klæbuveien og Holtermanns vei, har herredingsingeniøren foreslått at der opparbeides en gate fra «Rugden» i Klæbuveien ned til søndre side av Temppefyllingen, en strekning på et par hundre meter. Strinda formannskap sluttet sig igår til herredingsingeniørens forslag, og besluttet å foreslå bevilget 14,800 kroner til arbeidet.

Formannskapet foreslår videre at der bevilges 8500 kroner til opparbeidelse av den gamle jernbanelinje på Selsbakk til vei, en strekning på 345 meter.

Ingen av arbeidene kan sies å egne sig i særlig grad som vinterarbeide, så det er vel neppe sannsynlig at der blir tatt fatt før til våren.

SYSTEM



Stålskap for kartoteker og korrespondanse. Moderne arkivsystemer. Sakarkiv. Kardex & System A/S. Representert ved: A. FUGLEVAAG Nordre gt. 18. Telef. 1209.

Utsøkt mild type

Det er ingen luksus å roke cigarer når en så god cigar som

blå Rival

bare koster

Kr. 1.50 for 10 stk.

FRA WITH

Dronningen blir begravet 8. desember?

STOCKHOLM 1. Arbeidsgiverforeningens styre behandlet på et møte idag for annen gang forslaget om hovedavtale med den faglige landsorganisasjon. Forslaget har vært utarbeidet på tidligere møter. Det er utsendt en meddelelse fra styrets møte hvori det heter at arbeidsgiverforeningen prinsipielt godkjenner forslaget. Den har gitt sine delegerte i arbeidsmarkedskomiteen fullmakt til å inngå avtalen.

Den faglige landsorganisasjons representantskap har allerede tidligere på et møte som blev holdt den 23de og 24de november godkjent avtalen.

PRIVATTELEGRAM. OSLO 1. DAGEN for dronningens begravelse vil bli bestemt i statsråd imorgen, men efter hvad Deres korrespondent erfarer er det sannsynlig at det foreløbig ikke kan offentliggjøres noe med hensyn til Vår Frelses kirkes utsmykning eller andre detaljer. Alt vil imidlertid bli holdt så stille, enkelt og rent som mulig, uten preg av det pompøse og prangende.

BANK OG BØRS

Valutanoteringer Norges Kjøtt- og Fleskecentral.

OSLO 1.: Pundet gikk fortsatt sterkt i løpet av eftermiddagen igår. I New York sluttet kursen i 4,68½ mot 4,65½ som forrige slutt. Åpningen i London idag foregikk også i meget fast marked og kursen gikk op i 4,69, men det meldte sig da en reaksjon, og senere kom 4,68. Stigningen fra igår er allikevel meget sterk for pund overfor så vel dollar som de andre valutaer, og dollarkursen i Oslo sattes ned 2 øre sammen med forandring for praktisk talt alle de øvrige kursen. Reiseremark noteres idag med det nye lisensgebyr på 15 kroner. Kursen gikk derved op fra 98,00 til 105,00, altså en stigning på 1 krone foruten det forhelede gebyr.

Oslo-noteringene.

London 19,90
Hamburg 171,75 (172,50)
Clearingmark 171,25 (171,75)
Paris 11,35
Brussel 72,50 (73,25)
Amsterdam 232,25 (233,75)
New York 4,26½ (4,28½)
Zürich 97½ (98,00)
Stockholm 102,85
København 89,25
Helsinki 8,90
Clearingpesetas 18,98
Roma 22,80 (22,90)
Clearinglire 22,58
Praha 14,90
Warszawa 81,50 (81,75)
Reiseremark 105, inklusive lisensgebyr 15 kroner.
Turistlire 19,80.

Noteringen gjelder almindelig pøn vare.

De i parentes anførte tall svarer til slaktets nettoværdi pr. kg. kjøtt «med hud og hår» efterat omkostningene ved slaktning og omsetning i Oslo er fratrukket. For slakt med kvalitetsfæl, herunder mulig foreingelse ved hjemmelaktning og transport, gjøres trekk efter kvaliteten.

Aksjenoteringer.

OSLO 1.: Skibskasjer har vært jevnt faste i de siste dager og stigningen fortsatte også idag. Borgestad var eneste papir som var svakere med omsetning i 101 mot 102,5 igår. Ellers blev Bruusgaard omsatt til 119—20 mot 117,5 i for-gårs og Ivaran uforandret i 127,5. Ag-desiden steg 5 points i kjøperkurs, Bech 2,5, Amerikalinen 1, Norge 2,5, Ocean 4 points. Av industraktiesjer gikk Hafslund sterkt op til omsetningskurs i 440 mot 435 igår og Hydro steg 7,5 points i kjøperkurs. Ellers var gruppen uforandret med omsetning i Borregård til 71 og Union 4,80. Av bank omsattes Creditbanken til 115. Hval var nærmest litt svakere med liten tilgang på kjøper. Obligasjoner var uforandret og uten omsetning.

Kobberprisen.

LONDON 1.: Tendensen på kobbermarkedet var uregelmessig idag. Noteringen for standard cash sluttet i 43½—½, elektrolitisk 49—50.

FOTSMERTER

lindre på 3 minutter.

Sett Deres irriter-te, hovne, brennende føtter op i et Saltrate fofoad. Disse styrkende salter utløser millioner «bløgers»-bobler (levende surstoff) som beroliger de sære, trede vet, muskler og nerver. Hovenhet og tretthet forsvinner nesten momentant. Normal blodcirkulasjon blir gjenopprettet. Over-dreven svedavsøndring og dårlig lukt ophører. Liktorner blir bløtjort så de lett kan pilles bort med fingrene. Resul-tater garanteres. Saltrate Rodell fies i parfumerier og på apotek.

REMARK: 10000 propoganda-pakke selges nu for 30 øre stk. Kjøp en og forsook. For å spare, kjøp den registrerte pakke eller den store familtepakke.

Freia Selskaps Chokolade

Kok den med frisk skummet melk

Adresseavisen

Grunnlagt 1767.

Utkommer alle hverdager om morgenen.

Ansvaretsbærende redaktør: **HARALD TORP**

Redaksjon Nordre gt. 1.

CENTRALBORD:

677 k
380
1006
178
2904
1104

Forbindelse til samtlige avisens avdelinger, redaksjon, ekspedisjon, kassa- og bokholderkontor, forretningsfører, trykkeriets kontor. Redaktør, redaksjonssekretær og samtlige redaksjonsmedarbeidere: Ansen, Amdahl, Berg, Herstad, Elise Lund, Lundh-Nilsen, Opheim, Selsbak, Sigvartsen, Harstad, Kobbe, sportsredaksjon.

Forbindelse kveld og natt til redaksjon, annonsekspedisjon og trykkeri: 677 k. 380. 1006, 178.

Boligtelefoner:

12 06 redaktør Torp
11 10 f redaktør Herstad
9 92 redaktør Lundh-Nilsen
11 06 Halvdan Amdahl
25 07 k Guttorm Berg
37 67 k Elise Lund
28 93 disponert Christiansen
29 04 boktrykker Nancke

Abonnementpriser: 1 kvartal kr. 6.—, 1/2 år kr. 12.—, 1 år kr. 24.—, Enkeltkr. kr. 0.15. Lørdagsnr. kr. 0.20.

Annonspriser: 20 øre pr. mm., 1ste side 100 %, 2den side 50 %, 3dje side 100 % og reservert plass 25 % tillegg. Lørdags- og tjenestannonser på 3 korpuslinjer koster 1 krone.

A/S Adresseavisens trykkeri.

Den private manns rettsbeskyttelse.

I to aviser, Aftenposten og Tidens Tegn, lestes torsdag følgende avertissement over tre spalter og med største utstyr:

Kunngjørelse!

De som har firmas skilte og plakater i den senere tid er blitt tilgriset og stemplet med følgende meddelelse: «Nordmann, kjøp hos Deres landsmann og ikke hos jøderne», finner jeg det nødvendige for å unngå enhver misforståelse, å gjøre publikum oppmerksom på at undertegnede, Olaf Røsborg, eieinnehaver og i 1929 grunnlegger av firmaet Stor-Ko-Fa (Storgatens Konfeksjonsfabrikk) er av gammel norsk bondeatt og således ikke er jøde.

Desuten finnes i min tjeneste — blandt mine ca. 250 arbeidere og funksjonærer — ingen jøde.

Oslø 1. desember 1938.

Olaf Røsborg.

Denne kunngjørelse har med et mildt uttrykk, vakt forferdelse. Og folk spør hverandre: Er det virkelig kommet dit hen her i landet, at en privat forretningmann i landets hovedstad ser sig nødt til å avertere at han ikke er jøde for ikke lenger å få sine skilte og opslag svinet til med denslags plakater og bli utsatt for boikottopfordringer på grunnlag av mistanke om hans rase.

Og svaret må være, at dette kan ikke tales! Vi vil hverken ha antisemitisme eller annen raseforfølgelse her i landet. Og de som forsøker å omplante slike bevegelser på norsk grunn, må tas ved vingebenet hurtigst mulig — og hardest mulig.

Enhver mann her i landet, som driver en lovlig næring, har krav på å få drive den i fred — uten hensyn til rase og trosbekjennelse. Vi lever i et fritt land og alle landets borgere har krav på lovens beskyttelse. Og vi holder et politi for at det skal håndheve loven og hindre overgrep på sakseløs mann.

Men det beste politi vil i dette tilfelle være den offentlige opinion og det almene publikum selv. Og vi antar at denne affære vil være en kraftig vekker.

Men også på et annet område er det i det siste i Oslo inntruffet episoder, som viser, at det står ikke helt bra til med den private borgers rettsbeskyttelse. Under hotell- og restauranttrekken har det hendt at «streikevakter» og «aksjonsutvalg» har trengt sig inn i private pensjo-

nater og har tvunget pensjonatene faste gjester — som tildels har bodd der i årreker og som hadde sitt hjem der — til å vandre ut på gaten uten tak over hodet. Vel, sier Arbeiderbladet, disse pensjonater stod i arbeidsgiverforeningen og blev rammet av streiken. Og da fikk de finne sig i det. Men dertil er å si, at pensjonatene tilfeldig gjester — hotellgjestene — var flyttet ut. De som var tilbake var faste pensjonærer, som stelte sig selv og som tildels også hadde møblert sine værelser selv. Det var altså å betrakte som deres private hjem, nærmest. Og ingen «streikekomite» i verden har lov til å bryte inn i en manns private hjem og tvinge ham til å flytte.

Disse tvangsutkastelser har vakt sterk harme. Og nu ser det ut til at påtalemyndigheten vil ta affære. Riksadvokaten har nemlig beordret rettslig etterforskning for å få bragt på det rene, med hvilken lovlig hjemmel streikeledelsen har iverksatt disse utkastelser.

Det var sandelig ikke for tidlig. Mange kan synes det er sent nok! Begge disse grupper av tilfelle — boikottplakatene mot forretningsmenn som mistenkes for å være jøder — og streikekomiteens tvangsutkastelse fra private hjem — står i en henseende i samme klasse: Begge betyr en krenkelse av den private manns personlige frihet og personlige rettigheter. Enhver mann som overholder landets lover har til gjengjeld krav på å leve sitt personlige liv under lovens beskyttelse.



YNGSTEAVDELINGEN

holder møte mandag 5/12 kl. 18 (6) i Biljardsalen, Handelstandens Hus.

Program: En kort politisk orientering av formannen, Kjæseri av skilstruktur Eivind Bjørnhaug; «Litt av hvert foran skisesesongen». Musikk. Allsang. Avis. Film.

Mot presis. Da dette blir siste møte for jul, går vi ut fra at alle møter. — Trommer og fløiter medtas av dem som har hatt disse til oppbevaring. Ta kameratene med.

Styret.



VÆRET

Været til i kveld: Frisk sydlig bris, vekslende skydekke, opholdsvar.

Temperaturen kl. 2 innåt i Trondheim + 5 grader.

Ekteskap

Inngås idag av frk. Olga Geving og herr Reidar Klepp. Bryllupet feires i Trondernes Arbeidssamfund. Brudepartets adresse er Arilds gt. 6 a.

Forlovede.

Frk. Gunvor Rødde og gårdbruker Per Engan, Lånke.

Tyveri.

Fra et hotellværelse blev det igår stjålet 20 kroner. Fra en garderobe er det stjålet en frakk.

Hestehandel.

Et tilfelle av bedrageri i hestehandel er anmeldt til Trondheim politi.

En hjemmehjerner

blev igår knepet av politiet. Ved en razzia i hans hjem blev et brennevinsapparat funnet samt flere flasker ferdig vare.

Håndverkskav.

Igår blev en mann dømt i byretten for å ha drevet husmaling uten å ha håndverksbrev som malar. Han påberopte sig at han var i god tro, da han var teknikerutdannet, men en slik undskyldning blev ikke hørt. Politiet hadde lågt ham en bot på 15 kroner. Retten forpliet boten til 30 kroner.

De kommunale funksjonærer på skolebenken.

Kurset i den nye rettskrivning begynner mandag.

Som tidligere nevnt skal der igangsettes et kursus i rettskrivning for de kommunale funksjonærer. Til kurset er det tegnet 220 elever, som vil bli delt i to partier. Leder av kurset er lektor Sandve.

Kurset tar til mandag, da samtlige skal møte op. — Partidelingen foregår nemlig da. Første uke holdes kurset mandag, onsdag og fredag, 1½ time hver dag, uken deretter hver dag til og med fredag, og til slutt mandag og tirsdag i juleuken. Kurset holdes i auditorium G på Høiskolen.

20 tonn ferskfisk

blev sendt fra byen til Antwerpen igår. Fisken lå ennu i sjøen torsdag, men igår kom den bløffersk til byen og søndag kveld er den fremme for å serveres på middagsbordet i Antwerpen mandag. Det må man vel kalle hurtig levering.

«I aften på Ritz»



heter Annabellas nye film som får premiere her snart.

Handlingen som skal være både spennende og morsom foregår i Paris, Cannes, Monte Carlo og London.

De mannlige hovedroller har Paul Lukas og David Niven. Ovenfor et bilde fra filmen.

Fin skøiteis på Kyvannet.

Storløperne i skarp trening.

I all stilhet og mens det sportslystne Trondheim venter på vinteren omgitt av en rekke varmegrader, har det sneket sig fin-fin skøiteis inn over Kyvannet. Det påstås at fenomenet har vedvart hele uken. Igårkveld sås Ballagrud, Wangberg, Lindboe og Wahl i fin form på flott is på Kyvannet. Både isen og løpernes lange skjær i den lovet så meget av vinterseong at det 4-5 tommere tykke lag på vannet formelig gjorde en varm om hjertet.

Naturligvis blir det utført til Kyvannet imorgen av folk som lengter etter å komme på glattisen. Vi bringer imidlertid vår ismelding med forbehold og vil ikke gi noen som helst garanti for dens bæreevne i større stil. Det er forresten en eller annen riktig vedkommende færdiglig bragt på det rene for publikum eventuelt slippes løs imorgen.

Kristelig student- og gymnasielastig

hadde fredag kveld generalforsamling i et av Katedralskolens klasseværelser. Etterat lagets senestberetninger foruten beretninger fra Trondheim- og Heimdal kristelige middelskolelag var lest op, blev valgene foretatt og en del spørsmål drøftet. Til formann i våremestet blev valgt stud. chem. Gudmund Sand. Motet blev ledet av den nuværende formann stud. chem. Gunnar Spilling.

Stasjonsene.

Overingeniør i Drammen distrikt G. F. Rasmussen er konst. for et tidsrum av 6 år som innkjøpschef i hovedstyret for stasjonsene.

100-kilos kveite tatt på garn ved Munkholmen.

Kveitefisket har vært skrant i hele høst og særlig garnfisket som var så vellykket ifjor, har vært helt elendig i år. Igår fikk imidlertid en fisker fra Prosta en kveite på temmelig plaktig 100 kilo like ved Munkholmen. Etter prisen idag blir det 150 kroner for bare den ene kveiten. Samme fisker fikk også 2-3 mindre kveiter ved Byneslandet, så dagsfangsten blev ikke så verst allikevel. Ellers kommer det en del kveite til byen hver dag, så det skal ikke mangle kveite til middagsbordet til denne konfirmasjonsdagen heller, sier en av byens eksportører.

Protetiste vekslor.

Ved notarius publicus (byfogden) i Trondheim er det i november måned protestet 186 vekslor. I samme måned ifjor var tallet 149.

Indremisjonens julebøsser.

Vi minner om julebøssene som står rundt omkring i byen. De taler sitt stille sprog og kaller på hjelp til de mange fattige hjem. Gå ikke bussene forbi. Kom med din gave — stor eller liten! Vi motta også gavetoi på Indremisjonens kontor. Prinsens gt. 22 b.

Vær med og spredde lys og varme der hvor mørke og kulde har makten! Gaver mottas med takk!

B. J.

Adresseavisen for 50 år siden:



Trondhjem, den 13de December 1888. FORMANDSVALGET.

Ved det idag afholdte Valg afgaves 980 St. Af disse var 532 rene Høire-sedler, 295 rene Venstresedler og 150 blandede Sedler.

Valget fik saadant Udfoeld: Handelsmand B. Iversen, Garver Fritz Sand, Skoleinspektør Andr. Larsen, Ingeniør Sophus Weidemann, Overretssagfører Buas, Handelsmand Karl Lorek.

Ansettelse av vaktmester ved Stavne skole.

Trondheim skolestyre var igår sammenkalt for å ansette vaktmester og håndverkskamerer ved Stavne skole, da den i siste skolestyremøte ansatte, Juberg, hadde meddelt at han ikke kunde overta posten.

Det var innstillet følgende: 1. Hågen Sætran, 2. O. Budeng, 3. Odmund Skavhaug og 4. Halldan Eggen.

Prk. Swensson foreslo Eggen ansatt. Da lakar foreslo Sætran.

Ansatt blev Eggen, Trondheim, med 10 stemmer. Sætran hadde 7 stemmer. Som nr. 2 for det tilfelle at hr. Eggen ikke kunde overta stillingen, blev enstemmig ansatt Sætran.

Hr. Eggen er 36 år.

Frisindeksen.

Det statistiske centralbyrås beregninger over leveomkostningene pr. 15. november gir som resultat at hovedindekstallet blir uforandret fra de to foregående måneder, 170.

Forretningsjubileum.

Det kjente manufakturfirma Guttman n. Olav Trygvesons gate, feirer mandag 30 års-jubileum, idet det blev startet av kjøbmann M. Guttman 5. desember 1908.

Kjøbmann Guttman som tidligere drev forretningsvirksomhet i Sverige, arbeidet snart forretningen godt op, og det har under hans ledelse i alle år senere nydt god anseelse innen en stadig økende kundekrets.

I de siste 12-15 år har forretningen holdt til i de nuværende lokaler i Olav Trygvesons gate 1.

Bodega-time på Teatret

Kl. 13 idag åpner Teatrets foyer som nu er innrettet til kunstnerbodega. Det er sjelden vi har anledning til å møtes til en bodega-time, og byens damer og herrer vil nok møte fulltallig. Det vil bli litt optreden mellom drinkene. Bodegaaen er åpen til kl. 17, og det er kun idag lørdag. Alltså absolutt eneste gang.

Søndag ettermiddag gir Teatret en billig ettermiddagsforestilling i Gamlebyen. Det blir i form av en kabarett med dans. Kabareten blir sammensatt av en del av revyens beste nummere. Til aftenforestillingen idag og imorgen er alt utsolgt.

Dårlige åpningskort i faresonen.

Hvad skal syd, som er kortgjerd, melde på følgende kort? (begge i faresonen):

Sp. 8 x x x
Hj. E. K. Kn. 6
R. 7
Kl. K. 8 x x

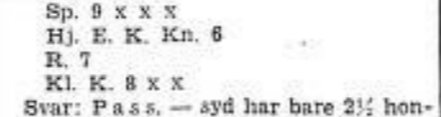
Svar: Pass. — syd har bare 2½ honnørstrik, ingen farve med rekkevidde, og tapere ialfall i tre farver.

Generalinspektøren for Infanteriet,

oberst Runge, kommer efter forlydende til Trondheim 12te ds. for å inspisere 5. Divisjons befalsskole.

Borgerlige vislor

I Trondheim i november måned: Løge Ornuif Aarhus og Solveig Louise Bjerknes, Verkstadbr. Edvin Tronvold og Aase Borghild Rasmussen, Landbrukskandidat Reidar Stunstad og Signe Berg-Domås, Sienarbeider Odmand Hagen og Jorunn Bjørnhaug, Matrøse Karl Johan Lauritzen og Anna Ojertine Holm. Smed Paul Nikolai Nilsen og Signif Charlotte Hagen, Løsarbeider Eyvind Melantron Ellefsen og Hedvig Viktoria Pedersen.



Frelsesarmeen.

Major Kai Westergård besøker Trondheim. I aften leder majoren fest. Brygnes dreforbundets plan fremlegges. Korpsets sang- og musikk-krefter medvirker. Søndag formiddag- og aftenmøte er under ledelse av major Westergård. Majoren leder også Barntime om ettermiddagen med lysbilleder. Søndagskolen til vanlig tid. Majorens stanser kun disse to dager i Trondheim. Enhver er velkommen til fest og møter.

«For fulle seil».

Prøvene til Juniorsøilerklubbens revy «For fulle seil» som har premiere i Hjørten 2. juledag, er på det nærmeste undagjort. Det gjenstår nu bare å finpusse det hele, og generalprøve holdes i «Hjørten» om etpar uker.

Vær med og støtt Sanitetsforeningen i dens kamp mot tuberkulosen. Gå innom og sikre Dem lodder i Trondhjems Farvehandel, Kongens gate, og i Olassons Skotoforretning, Olav Trygvesons gate. Loddsalget er åpent også søndag ettermiddag.

Ingen lydfilm-avis foreløbig.

For store anleggsmkostninger.

Kinostyret behandlet i møte igår et tilbud fra L/L Trønderheimen om leie av Trønderhallen for fremvisning av barnefilm. V og t reiste i denne forbindelse på nytt spørsmål om fremvisning av en lydfilm-avis i lokalet, i den hensikt å få beregnet omkostninger m. v. ved å starte en sådan.

Omkostningene ved innredning, anskaffelse, montering av apparater etc. blev imidlertid funnet så store at planen for tiden ikke kan bli aktuell.

TURISTFORENINGENS HOSTMØTE.

Vi minner om Trondhjems Turistforenings hostmøte mandag, med kåseri av dr. Carstens: På snarart til India. Kåseriet ledsages av lysbilleder.

Indremisjonens Guttelag

har møte idag i Salem for gutter over 10 år. Pastor Erickson forteller fra U. S. A. Lysbilleder. Alle trønderhjem hvor det finnes gutter bør kjøpe «Rett Vel»-julehefte.

I Sjømenns Aldershjem.

Lade, er der gudstjeneste søndag kl. 11,30 — efter rutebilens ankomst — ved res. kap. Hesselberg. Adgang for enhver.

En beskjedne forening

må man si at Trondhjems blå Korsforening er. Den arbeider i stilhet. Igår og idag holder denne stillferdige forening en utlodning til inntekt for sin virksomhet.

Den holder til i Sommerveitens be- dehus' lille sal og er således nok så skjult for mengdens blikke.

Her er ingen prangende skilte som reklamerer for saken — og publikum er ikke slikt til å finne veien uten slike opfordringer.

Disse som arbeider for denne store saken fortjener imidlertid å få støtte. Man kan hjelpe langt ved å stikke bortom idag (åpent fra kl. 17) og ta nummer på de pene ting som er blitt skjenket til formålet.

Der holdes som avertert andakt senere på kvelden og man kan tilbringe en hyggelig stund der ved å gå opom.

Men fremfor alt kan være småskillingen altså være med å hjelpe til i det arbeidet som her nedlegges i all stillhet. Blå Korsarbeide er redningsarbeide.

E. N — nn.

Sporveiens inntekter stiger fremdeles.

Sporveiens trafikkoppgave for november viser en bra oppgang i forhold til ifjor. Siden regnskapsårets begynnelse er det i alt befordret 769.730 passasjerer mot 756.790 ifjor. Der er kjørt i alt 126.020 vognkilometer mot 125.530 ifjor. — Den samlede inntekt fra regnskapsårets begynnelse er 509.860 kroner mot 483.335 kroner ifjor — altså en stigning på 26.525 kroner.

Havnetrafikken.

D-S «Ottar Jarl» er ankommet fra Hamburg med 192 tonn koks samt 160 tonn stykk gods, hvorav en del større partier som 1800 ks. sukker, 91 sk. kaffe, 120 ks. mandler, 25 ks. appelsiner, 50 sk. erter, 43 bl. koretter, 25 pk. skotol, 207 kl. gulrøtter, 32 kl. ovrer og 20 ft. bikarbanat. Samme fartoi innehadde desuten en del Amerika-last omlastet i Bergen, nemlig 740 ks. og 225 ft. epler, 340 ks. blandet frukt, 2225 ks. tørrede frukter og 146 ft. og 48 ks. olje.

D-S «Ara» er ankommet fra London med 598 sk. sukker og 15 ft. sirup samt 300 tonner slid i omlasting fra Rotterdam.

D-S «Ottar Jarl» er utklart til Hamburg med 279 ks. silbermetall, 21 ks. blikkvare, 11 bl. ull og 28 btr. saltede huder.

Levanger skole.

Departementet har konstituert adjunkt cand. mag. Rikard Heggø som bestyrer av Levanger komm. holere al- menskole under skolebestyrer Ørakers fravær på Stortinget i 1939. Som vikar i de ledige timer har departementet an- tatt stud. filol. Ingebjørg Øraker.

«For fulle seil».

Prøvene til Juniorsøilerklubbens revy «For fulle seil» som har premiere i Hjørten 2. juledag, er på det nærmeste undagjort. Det gjenstår nu bare å finpusse det hele, og generalprøve holdes i «Hjørten» om etpar uker.



Vær med og støtt Sanitetsforeningen i dens kamp mot tuberkulosen. Gå innom og sikre Dem lodder i Trondhjems Farvehandel, Kongens gate, og i Olassons Skotoforretning, Olav Trygvesons gate. Loddsalget er åpent også søndag ettermiddag.

Frelsesarmeen.

Major Kai Westergård besøker Trondheim. I aften leder majoren fest. Brygnes dreforbundets plan fremlegges. Korpsets sang- og musikk-krefter medvirker. Søndag formiddag- og aftenmøte er under ledelse av major Westergård. Majoren leder også Barntime om ettermiddagen med lysbilleder. Søndagskolen til vanlig tid. Majorens stanser kun disse to dager i Trondheim. Enhver er velkommen til fest og møter.

Skjelettet i borgbrønnen. „Ytterst interessant“, sier arkitekt Fischer.

Brønnen dekkes omhyggelig. Undersøkelser til våren.



Et bilde av den utgravede brønn på Sverresborg, fotografert ovenfra. Ved krysset stikker det frem en del av skelettet, som muligens altså er de jordiske levninger av borgmannen som baglerne kastet ned i brønnen i 1197.

Vår melding igår om skjelettet funnet i den historiske brønnen på Sverresborg har vakt betydelig interesse og fremkalt livlige drøftelser omkring det gamle tema: borgmannen som baglerne i 1197 ifjor fylte sagaen kastet i brønnen for de fylte den med sten fra de raserte borgmurer. Det har nær sagt i alle tider vært talt og skrevet så meget om dette sagnaktige trekk av Sverresborgs historie, at man så å si finner det helt i orden med skjelettet i brønnen.

Vi hadde igår en samtale med arkitekt Fischer ved Universitetets oldsaksamling i Oslo. Han forestår som kjent utgravningene på Sverresborg.

«Et pussig sammentreff».

Hvad skjelettet funnet ellers angår, kan jeg naturligvis ikke uttale noen egentlig vurdering av det for jeg har foretatt nærmere undersøkelser og en fullstendig utgravning er skjedd. At det finnes menneske- rester i en gammel brønn er for så vidt ikke helt usædvanlig, men jeg må også si at det er et meget pussig sammentreff mellom det gamle sagn om brønnen og funnet som nu er gjort.

750 år gammelt skjelett — ikke ualmindelig!

At Hakon Hakonsson bygget op Sverresborg igjen, er helt sikkert. Det er det ingen grunn til tvil om. Men hvis sagnet om mannen som blev kastet i brønnen holder stikk, kan jeg tenke mig den forklaring at hans skjelett blev liggende der til tross for en større opprensning av brønnen i Hakon Hakonssons tid.

— Men kan et skjelett bevares på denne måten i 750 år?

— Ja, bevares. Jeg har vært med på å ta frem skjeletter som stammet fra den tidlige middelalder — omtrent like gamle som dette eventuelt er — og de kunde være meget velbevarte. Ofte ligger de i lere, som konserverer svært godt. Hvis forholdene nede i brønnen har vært gunstige, uten lufttilgang, skulde det for så vidt ikke være noe i veien for at det dreier sig om borgmannen fra kongesagaen.

Men det er naturligvis ikke ansett å gjøre enn å stille sig avventende og se hvad forsiktige utgravninger og undersøkelser til våren kan bringe for en dag.

4 varmegrader i gjen-nemnsnitt i november!

Mot normalt 0.6.

Den mildeste novembermåned på 50 år.

En eldre landsens mann gjester redaksjonen, og i samtalsens løp er det, som forholdene ligger an, med bar, frostfri mark og mange varmegrader en desemberdag, umulig å avslutte samtalen uten å komme inn på været. — Ja, sier vedkommende, en slik november har vi ikke hatt på 50 år, eller, for å være nøaktig, ikke siden 1889. —

Mannen er ikke for gått for fru Hakonson Hansen er på tråden med dagens værmelding, og vi benytter anledningen til å gå november noiere efter i sommene. Og det første fruon opplyser er at en så høy gjennomsnittstemperatur i november har vi ikke hatt

En eldre landsens mann gjester redaksjonen, og i samtalsens løp er det, som forholdene ligger an, med bar, frostfri mark og mange varmegrader en desemberdag, umulig å avslutte samtalen uten å komme inn på været. — Ja, sier vedkommende, en slik november har vi ikke hatt på 50 år, eller, for å være nøaktig, ikke siden 1889. —

Mannen er ikke for gått for fru Hakonson Hansen er på tråden med dagens værmelding, og vi benytter anledningen til å gå november noiere efter i sommene. Og det første fruon opplyser er at en så høy gjennomsnittstemperatur i november har vi ikke hatt

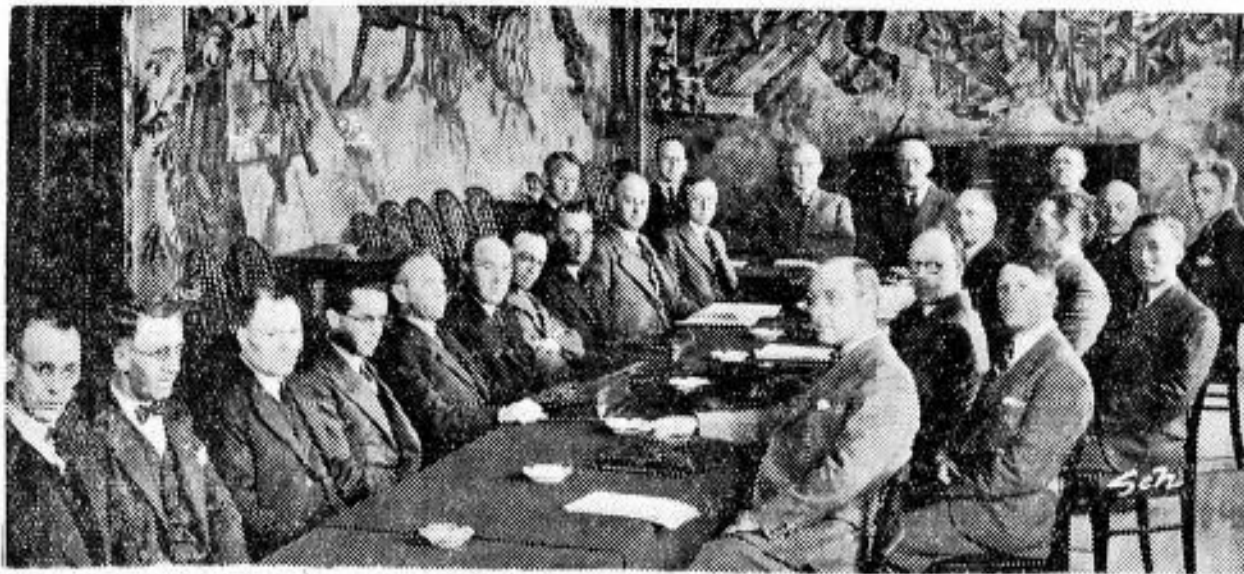
Men den novembermåned vi nettop har forlatt er allikevel prisen. La gå at gjennomsnittstemperaturen ikke blev holere enn denne novembermåned for 50 år siden. — 4 varmegrader istedetfor normalt 0.6. — men til gjengjeld hadde den novembermåned en minimumstemperatur på + 11.5, mens vi i november i år ikke kom lavere enn til + 3.2. Dessuten var der i 1889 7 døgn med frost, derav 3 ekte frostdøgn, i år fikk vi bare 5 slike kuldedøgn og ingen ekte. Dengang var det dessuten 8 ganger storm, i år ingen. Og ingen dag i da

Janssen
te

Sull' Dam ikke slank, dal fer på krellana. Dikk hel-ler Janssen-te. Det går langsomt, men sikkert — uten ubehageligheter i noen retning. En pakke

JANSSEN-TE
Ilos på apolek. Den koster kr. 2.50 og er nok til 60 kopper.

Jernbaneteknisk „ting“ i Trondheim



Verkstedsinspektører fra hele landet samlet i Studentersamfundet igår. Ved bordenden distriktssjef Ruud.

De norske jernbaneverksteders ledere, Statsbanenes verkstedinspektører, er i disse dager samlet til møte i Trondheim. Det holdes hvert år en slik konferanse til behandling av forskjellige jernbanetekniske spørsmål i forbindelse med verksteddriften og i år er Trondheims distrikt samlingsstedet. Møtet trådte sammen igår i Studentersamfundet hvor distriktssjef Ruud ønsket verkstedinspektørene vel-

Verkstedinspektører og lokomotivfolk fra hele landet samlet.

kommen. Verkstedinspektør Eliassen ledet forhandlingene og til stede var også overingeniør Smith fra Trondheims distrikt.

Imorgen samles også lederne av statsbanenes lokomotivdrift i Trondheim i et antall av 12-15 mann. Det blir da et fellesmøte med verkstedinspektørene til drøftelse av aktuelle spørsmål vedrørende jernbanedriften. Lokomotivfolkene har så svermøte fredag. Imorgen ettermiddag skal hele det jernbanetekniske ting på tur til Storlien med en av de nye Dieselmotorvogner i Trondheim distrikt.

Nordisk Aluminium Co. et utmerket foredrag om aluminium og dets anvendelse i melkebruket.

I forbindelse med foredraget blev også fremvist en film om hvorledes fremstillingen av de forskjellige melkeredskaper foregår.

Til slutt blev deltagerne med damer samlet til en festlig middag samme sted, som blev efterfulgt av selskabelig samvær med dans. Som et morsomt innslag i festen fikk man også et underholdningsprogram av herr Holmgren som i illustrerende tegninger fremvist som lysbilleder gav en humoristisk fremstilling av melkestellets og melkebrukets utvikling og stilling idag. Ved festen var det til stede ca. 60 damer og herrer, og festen ellers blev i alle deler vellykket.

Nytt ALLE KVINNER!



Hos farfar på 9-årsdagen.

Prinsesse Ragnhild har fødselsdag denne uke, og Alle Kvinner's hovedartikkel forteller om hennes og hennes søskens liv hos farfar kongen, mens mor og far er i Amerika.

Ellers i bladet bl. a.:
Skal hushjelpen ha feriepenge og tri midt på sommeren? — Nye hvetepåskedager. — Sommerskariatet. Deres store chance! — Kan forlovede tillate sig en uskyldig liten flirt? — Velkommen til Alle Kvinner's mannekjøperutstilling! — To stags kjærlighet. — Dikk hørdet sommerligt! — Sykkelatret er nokken til selve den vide verden! — Jordmodrene, de som bringer liv i fedrelandet. — De siste Paris-ideer overført til norske stoffer. — Vi bor i haven og innretter oss bekvemt. — Lekre småretter. — Shirley-shorts. — Jeg treffer ikke den rette. — En sommerlig junper. — Alle Kvinner's fødselsdagshilsen. Blomsterpalten. Barna våre. Legge-spørsmål. Skjønhetsspeile. Klærne våre. Hjemmesteil. Brevklubben. Lett Deres hjerte.

Og så **„Katrina“** — den berømte roman.

ALLE KVINNER'S blad

35 øre

Kongelig klapp og 1. premier til norske buhundder i Stockholm

På Svenska Kennelklub's buhundutstilling 3daje-4de juni fikk norsk buhund «Gjold», tilhørende I. Drøyvold, Koppang, 1ste premie i åpen klasse, 1ste premie i vinnerklasse, og «Froid» hederspris og certifikat C.A.C.I.B. Kong Gustaf som besøkte utstillingen stoppet op og spurte eieren hvad disse hunder bruktes til i Norge og fikk beskjed om at de bruktes til vakt i hjemmet og pass av husdyr, hvorpå kongen gav hunden to kjærlige klapp og sa at «det var mycket trevliga djur.»

Over 30 vidner i sedelighetssak fra Stoksund.

Eldre mann på tiltalebenken.

Lagmannstinget behandlet igår en sedelighetssak fra Stoksund, hvor en eldre mann er satt under tiltale for sedelighetsforbrytelse mot en mindreårig pike. Retten administreres av lagmann Blom, som bisittere fungerer sorenskriver Lindboe og byfoged fru Sørensen-Bie. Aktor er statsadvokat Rolf Olsen, forsvarer advokat Borgersen. Tiltalte, som er kjøpmann, gift og har flere barn, blev dømt ved herredsretten, men anket til lagmannsretten, idet han mente skyldspørsmålet uriktig avgjort.

Det var et uhyggelig bilde de over 30 vidner rullet op, de fleste forsvarsvidner. Piken skulde efter de opplysninger som fremkom ha hatt befatning med flere menn, og hun har også fått et barn.

Saken behandledes for lukkede dører. Man blev igår kveld ferdig med vidneavhøringen. Statsadvokaten lot til slutt dokumentene en legeerklæring som gikk ut på at de blodprøver som var tatt av tiltalte, piken og hennes barn ikke utelukket at tiltalte kunde være far til barnet.

Generalplanen for Røros verk.

Styret for Røros Verk har hatt møte til videre drøftelse av den nevnte generalplan for verkets modernisering og fremtidig drift. Efter hvad dommer Bockmøn opplyser vil generalplanen bli oversendt statsmyndighetene innen utgangen av juli måned. Fra verkets side arbeides det nu med full kraft for å fullføre planen.

Funnet på Sverresborg. Birkebeineren i brønnen er ekte nok!

Sier arkitekt Fischer. Og brønnen har vært god drikkevannsbrenn. Systematisk utgraving med interessante funn.



Da birkebeineren blev avdekket ifjor. — Ved X sees skjelettet som igjen er tildekket.

— JODA, BIRKEBEINEREN i brønnen på Sverresborg er ekte nok! svarer arkitekt Fischer på vårt spørsmål igår, arkitekten hadde da nettopp vært på Sverresborg og inspisert gravingsarbeidene.

— DET VISER sig nu som så ofte ellers at saganen har rett i hvad den skriver, fortsetter arkitekten, — og jeg anser funnet som en bekræftelse på beretningen i Sverres saga om birkebeineren som blev styrtet ned i brønnen for å ødelegge den.

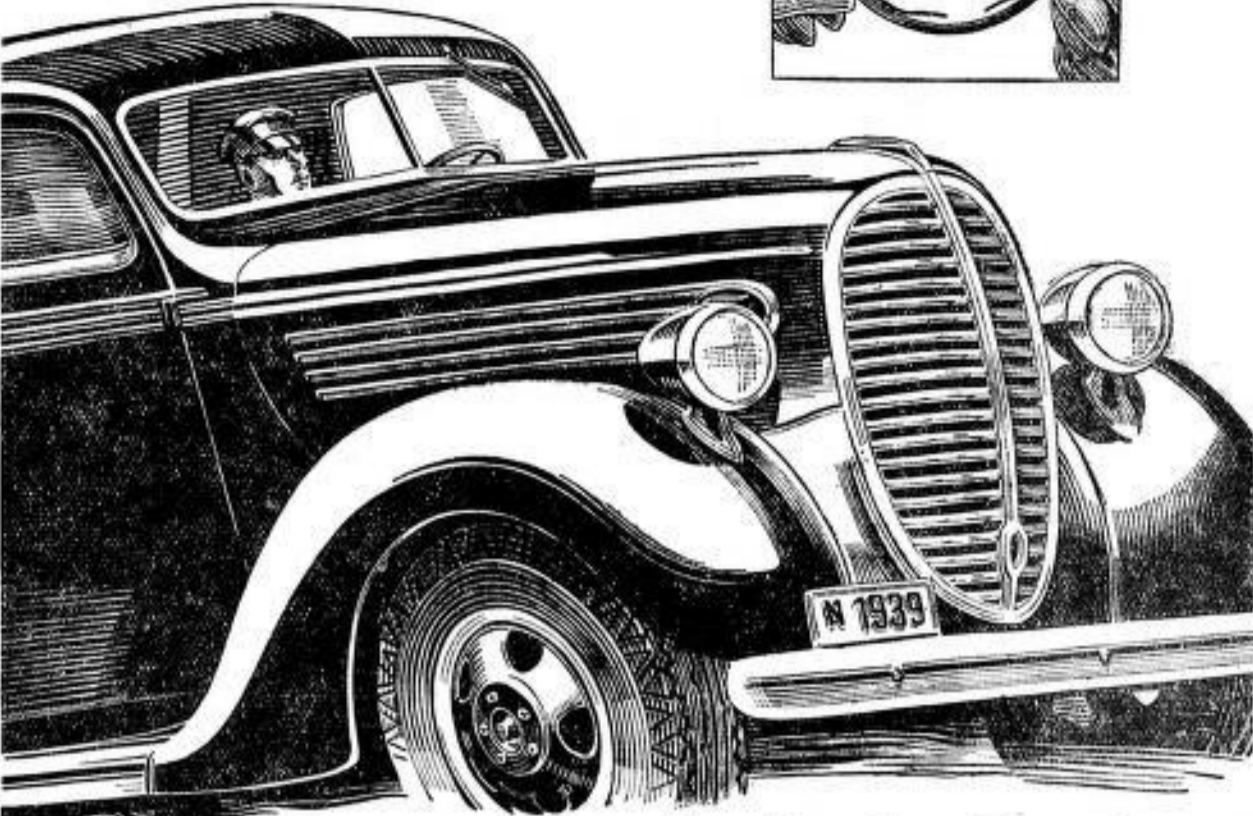
JEG HAR IKKE sett skjelettet, det er tildekket slik som jeg beordret ifjor, men jeg har sett fotografiene, og de er ikke til å ta feil av.

BRØNNEN GIR VANN
Ennu ligger det store jord- og stennasser i brønnen, disse skal nu graves ut og brønnen renskes systematisk ned til bunnen. På et sted er vi allerede kommet ned på grunnfjellet, og vannet er trengt inn. Det er et svere arbeid å pumpe brønnvannet vekk, — og det viser atter

RESTAURERING AV SVERRESBORG
— Og arbeidet ellers på Sverresborg?
— Det går jevnt fremover. I år blir vi ferdig med istandsettelsen av muren som er gravd ut, nemlig muren til den store hovedbygningen på sydenden av knausen. Her er vi stort sett ferdig med gravingen, det gjenstår bare en del mindre undersøkelser.

Holl Redningshøilene

De nye oljeringene

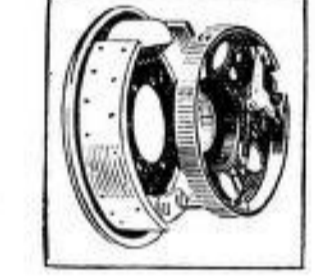


setter ned oljeforbruket!

De nye Ford V-8 lastebiler har mange forbedringer, både store og små. Men små forbedringer skaper ofte store besparelser. Dette er f. eks. tilfelle med de nye oljeringene, som setter ned Ford V-8 motorens oljeforbruk til et minimum.

Serien av 1939 lastebiler og varevogner spenner over hele 22 forskjellige Ford V-8 chassis typer med 60 HK, 85 HK og 95 HK motorer. Til lettere transport finnes 6 forskjellige chassisser med 24 og 34 HK 4-sylindrede motorer.

Mer enn noen gang før er Ford-forhandleren derfor i stand til å levere nettopp den lastebil eller varevogn De har bruk for. Snakk med ham om det, og la ham gi Dem et tilbud som er uten forpliktelser for Dem.



Nye hydrauliske Ford bremses.

De nye 1939 Ford V-8 lastebiler og varevogner er forsynet med store, sikkerhetsvirkende, hydrauliske bremses av Fords egen konstruksjon og med selvstendig håndbrems som virker gjennom kabelkontroll.

FORD V-8 LASTEBILER

1839-7. juni-1939. 1939's LASTEBIL TIL 1939's ARBEIDE

Karl Ditlev Rygh.

Arkeolog, politiker, skolemann og pressemann.



Det er idag 100 år siden overlærer ved Trondhjems Katedralskole og konservator ved Videnskapselskaps Oidsaksamlings Karl Ditlev Rygh blev født. Karl Rygh var av gammel bondeøtt. Hans far, den bekjente lensmann i Verdalen og stortingsmann Peder Strand Rygh, stammet fra gården Rygg i Overhalla. I 1836 kjøpte Peder Rygh den historiske gård Haug («Slottet») i Verdalen, og her fødtes Karl Rygh. Karl Rygh virket som lærer ved Trondhjems Katedralskole fra 1865 til 1869, da han tok avskjed for helt å kunne ofre sig for videnskapelig arbeid. Som tilfellet var med den eldre bror professor Oluf Rygh, søkte også Karl Rygh inn til de to kilder som vi kan se vår viktigste kunnskap om vårt lands eldste bosetning av, nemlig stedsnavnene og de arkeologiske minner.

Som stedsnavneforsker inntok Karl Rygh en meget fremskutt plass, og han står ved siden av Oluf Rygh som grunnleggeren av denne forskning ikke bare i vårt land, men i Norden overhodet. Med undtagelse av Finnmarksbindet, som utkom efter hans død, har han blandt annet utgitt samtlige nordnorske bind av det store verk «Norske Gaardnavne».

De dypeste spor har dog Karl Ryghs virke satt i utviklingen av Videnskapselskaps Museum. Han blev i 1870 knyttet til dette som bestyrer av Selskaps Oidsaksamlings. Det hadde vært naturlig om en institusjon som Videnskapselskaps med sine tradisjoner fra Schøning og Gunnerus på et tidlig tidspunkt hadde tatt initiativet til en arkeologisk utforskning av det nordnorske Norge, men av grunn som vi her ikke kan gå inn på, var dette dessverre blitt forsvunnet. Da Rygh kom til, inntok Museet i det hele en meget underordnet stilling innenfor Selskaps. I bevissthet om at bare gjennom en begrensning av virksomheten kunde den gamle institusjon yde en selvstendig innsats i norsk videnskapelig forskning, lyktes det Karl Rygh sammen med sin kollega Vilhelm Storm i 1874 å gjennomføre en reform som la hovedvekten på en utvikling av Museet i forbindelse med en naturvidenskapelig og arkeologisk utforskning av den nordnorske landsdel. Denne forandring gikk ikke for sig uten adskillig motstand og tildels efter forutgående bitre stridigheter.

På det nye grunnlag som da blev lagt, og med Karl Rygh som Oidsaksamlings leder, arbeidet så institusjonen videre, og denne virksomhet fortsattes idag av Museet. Museet har i årenes løp hatt

mange vanskeligheter å kjempe med, og har det fremdeles, men når det har lyktes å arbeide det frem til den centrale stilling det inntar idag, skyldes dette i første rekke Karl Ryghs initiativ.

Karl Rygh deltok som bekjent også meget i det politiske liv. I en rekke av år var han høires fører i Trøndelagen. Som formann i Grunnlovsforeningen organiserte han høires valgkamp og holdt alle tråde i sin hånd. Av hans etterlat-

NORGES BRANNKASSE

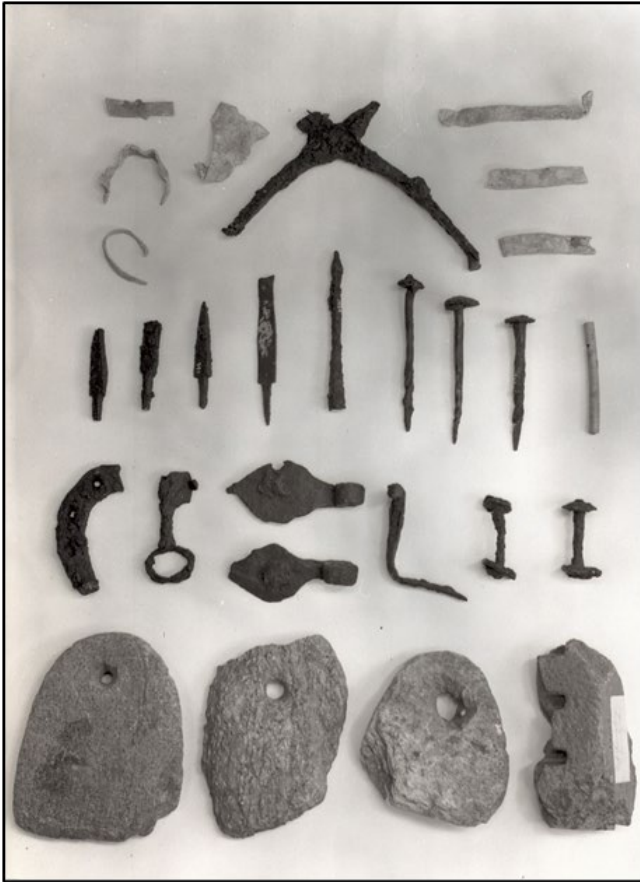
Bygnings- og løsøre-forsikring - Egne saser. Undersøk betingelsene.

Trondheim: Magne Nypan Brannaktsbestyrer
Dronningensgt. 9" - Tlf. 3500
Ellers i Trondelag: Lensmannen

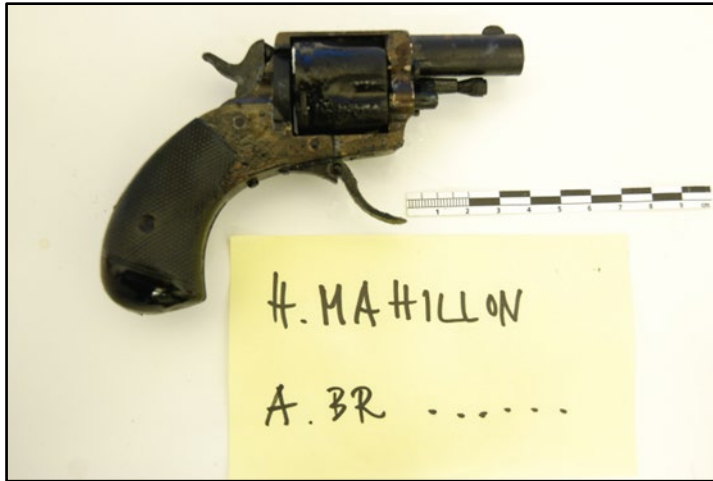
Doctors' Special Whisky



Arrangerte foto av bygningsdeler og gjenstandsmateriale funnet under gravearbeid i brønnen 1938. Foto: Gerhard Fischer Riksantikvaren







Gjenstander fra krigsårene funnet i brønnen.

